BHI-7
Block-1

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର
Odisha State Open University
Sambalpur

ସ୍ନାତକ କଳା (ସମ୍ମାନ)

ଇତିହାସ (BAHI)

ପ୍ରଧାନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ- ୭

ଭାରତ ଇତିହାସ-୪

(ଖ୍ରୀ.୧୨୦୬-୧୫୨୬)

ସୁଲତାନୀ ଶାସନ: ରାଜନୀତିକ ସଂରଚନା

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର, ଓଡ଼ିଶା
Odisha State Open University, Sambalpur, Odisha
Established by an Act of Government of Odisha.

ସ୍ନାତକ କଳା (ସମ୍ମାନ)

ପ୍ରଧାନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ-୭

ଇତିହାସ (BAHI)

BAHI-07

ଭାରତ ଇତିହାସ-୪

(ଖ୍ରୀ.୧୨୦୬-୧୫୨୬)

ବ୍ଲକ୍-୧

ସୁଲତାନୀ ଶାସନ: ରାଜନୀତିକ ସଂରଚନା

ପ୍ରଥମ ଏକକ-	ଉତ୍ସ ସର୍ବେକ୍ଷଣ: (କ) ପାରସୀ ତାରିକ ପରମ୍ପରା, (ଖ) ଦେଶୀୟ ଭାଷା ଇତିହାସ, (ଗ) ଅଭିଲେଖ
ଦ୍ୱିତୀୟ ଏକକ-	ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ଦୃଢ଼ୀକରଣ: ବଲବନ, ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖାଲଜି, ମହମ୍ମଦ-ବିନ ତୁଗଲକ
ତୃତୀୟ ଏକକ-	ରାଜ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ: ଶାସକ ଶିଷ୍ଟ: ଉଲେମା, ସୁଫି ଓ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସ୍ମାରକ

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର, ଓଡ଼ିଶା
Odisha State Open University, Sambalpur, Odisha
Established by an Act of Government of Odisha.

ସ୍ନାତକ (ସମ୍ମାନ) କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ

Core Course HISTORY (BAHI)-7- Odia

ପ୍ରଧାନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଇତିହାସ –୭- ଓଡ଼ିଆ

ତୃତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ (Semester – III)

ପାଠ୍ୟକ୍ରମ – ୭ / ବ୍ଲକ୍ - ୧ : ସୁଲତାନୀ ଶାସନ: ରାଜନୀତିକ ସଂରଚନା

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ: ୨୦୨୦

ମୂଳ ଇଂରାଜୀ ପାଠ:

ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ

କୃଷ୍ଣକାନ୍ତ ହାଣ୍ଡିକ ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ଗୁଆହାଟୀ

ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ:

ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ ଡ. କାହ୍ନୁଚରଣ ପାଢ଼ୀ,

ଶଶିଭୂଷଣ ରଥ ସରକାରୀ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ମହିଳା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ବ୍ରହ୍ମପୁର

ସମୀକ୍ଷା ଓ ଭାଷା ସମ୍ପାଦନା:

ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳୀ ପାଢ଼ୀ, ଗବେଷଣା ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ,

ସାମାଜିକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଗବେଷଣା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ବିଦ୍ୟାଳୟ (SSCRI), ବ୍ରହ୍ମପୁର

ଡିଟିପି ଓ ଅଳଂକରଣ:

ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର ସାହୁ, ରାମ ନଗର, ବ୍ରହ୍ମପୁର

ସଂଯୋଜକ:

ପ୍ରଫେସର ଡକ୍ଟର ପତିତ ପାବନ ମିଶ୍ର, ବରିଷ୍ଠ ଶୈକ୍ଷିକ ପରାମର୍ଶଦାତା,

ଇତିହାସ ବିଭାଗ, ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର

ପ୍ରକାଶକ:

ଡକ୍ଟର ମାନସ ରଞ୍ଜନ ପୂଜାରୀ,

କୁଳସଚିବ,

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର

ପ୍ରଥମ ଏକକ: ଉତ୍ସ ସର୍ବେକ୍ଷଣ: (କ) ପାରସୀ ତାରିକ ପରମ୍ପରା, (ଖ) ଦେଶୀୟ ଭାଷା ଇତିହାସ, (ଗ) ଅଭିଲେଖ

ବିଷୟ ଗଠନ:

୧.୦ ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

୧.୧ ଉପକ୍ରମ

୧.୨ ପାରସୀ ସାହିତ୍ୟ

୧.୩ ଦେଶୀୟ ଭାଷାରେ ରଚିତ ଐତିହାସିକ ସାହିତ୍ୟ

୧.୪ ଅଭିଲେଖ

୧.୫ ସାରାଂଶ

୧.୬ ସୂଚକ ଶବ୍ଦାବଳୀ

୧.୭ ପ୍ରଗତି ପରିମାପକ ଉତ୍ତର

୧.୮ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଠନ

୧.୦ ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏଇ ଏକକ ପଢ଼ିବା ପରେ ଆପଣ ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ବିଷୟମାନ ଜାଣିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବେ-

- ❖ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତର ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପାରସୀ ସାହିତ୍ୟିକ ଉତ୍ସ
- ❖ ମଧ୍ୟକାଳ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରୁଥିବା ଦେଶୀୟ ସାହିତ୍ୟିକ ବିବରଣ
- ❖ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ କାଳର ବିଭିନ୍ନ ଆଭିଲେଖିକ ଉତ୍ସ

୧.୧ ଉପକ୍ରମ

ଏଇ ଏକକରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ କାଳର ବିସ୍ତୃତ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ଉପଲବ୍ଧ ବିଭିନ୍ନ ଉତ୍ସ ଉପରେ ଆଲୋଚନା କରାଯିବ । ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତ ପ୍ରଚୁର ମାତ୍ରାରେ ଉଭୟ ଦେଶୀୟ ଓ

ବୈଦେଶିକ ଉତ୍ସରେ ସମୃଦ୍ଧ । ଦେଶୀୟ ଓ ବୈଦେଶିକ ପର୍ଯ୍ୟଟକଙ୍କ ଅମୂଲ୍ୟ ବିବରଣ ସଙ୍ଗକୁ ମୁଦ୍ରା ଓ ଅଭିଲେଖମାନ ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଜୀବନର ବିବିଧ ବିଭାବ ଉପରେ ସ୍ୱଷ୍ଟ ଝଲକ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଏଇ ଏକକରେ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ କାଳର ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତ ଇତିହାସର ପୁନର୍ଗଠନ ପାଇଁ ସହାୟକ ବିଭିନ୍ନ ଉତ୍ସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରାଯିବ ।

୧.୨ ପାରସୀ ସାହିତ୍ୟ

ଭାରତ ଆଗମନକାରୀ ତୁର୍କମାନଙ୍କ ଇତିହାସ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଆଦି ପାରସୀ କୃତିଗୁଡ଼ିକ ଖ୍ରୀ.୧୨ଶ ଶତାବ୍ଦୀର । ଦିଲ୍ଲୀରେ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ ସମ୍ପର୍କିତ ଉପଲବ୍ଧ ପାରସୀ କୃତିଗୁଡ଼ିକ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ଅନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧାରାବାହିକ ଭାବେ ରଚିତ ହୋଇଛି । ଏଗୁଡ଼ିକରୁ ଅଧିକାଂଶର ଲେଖକ କର୍ମଚାରୀ ଭାବେ ଦରବାର ସହ ସଂପୃକ୍ତ ଥିବା ବେଳେ ଅଳ୍ପ କେତେକ ଥିଲେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ବିହୀନ ସ୍ୱାଧୀନ ବିଦ୍ୱାନ । ଉପଲବ୍ଧ ଇତିହାସ ସମୂହ ତେଣୁ ନୀତି ଓ ଘଟଣାବଳୀର ସମାଲୋଚନାତ୍ମକ ମୂଲ୍ୟାୟନ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସାଧାରଣ ଭାବେ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ବିବରଣରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ଏ ବିଶାଳ ସଂଖ୍ୟକ କୃତିରେ ଶାସନକାରୀ ସୁଲତାନଙ୍କ ସମାଲୋଚନାମୂଳକ ଉଲ୍ଲେଖ ଖୁବ୍ ବିରଳ । ଏପରିକି ଶୈଳୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କୃତିଗୁଡ଼ିକ ଯାହାଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ରଚିତ ସେଇ ସୁଲତାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଶଂସାମୂଳକ ଅଥବା ଚାଟୁକାରିତା ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ଅନ୍ୱେଷଣ କରି ଅଗ୍ରଗାମୀ କୃତିମାନଙ୍କରୁ ରଚୟିତାମାନେ ମୁକ୍ତ ଭାବେ ଆହରଣ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ କୃତିର ଆଲୋଚନା କାଳରେ ବିଭିନ୍ନ ବିଦ୍ୱାନ ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିବା ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସମୂହର ଉଲ୍ଲେଖ ଆମେ କରିବୁ ।

ହସନ ନିଜାମି

ହସନ ନିଜାମି ହେଉଛନ୍ତି ***ତାଜ-ଉଲ-ମସ୍‌ସିରର*** ରଚୟିତା । ଏହା ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ ବିଶେଷତଃ କୁତବୁଦ୍ଦିନ ଆଇବାକଙ୍କ ଶାସନକାଳର ଇତିହାସ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରେ । ଏହା

ଆଇବାକଙ୍କ ସାମରିକ ଅଭିଯାନ ଓ ଖ୍ରୀ.୧୨୧୭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ଶାସନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ବିବରଣ ପ୍ରଦାନ କରେ ।

ମିହ୍ନାଜ-ଉସ-ସିରାଜ

ମିହ୍ନାଜ-ଉସ-ସିରାଜଙ୍କ *ତବକତ-ଇ-ନାସିରି* ସଙ୍କଳନ ଇତିହାସ ଲିଖନର ଇତିହାସରେ ଯୁଗାନ୍ତର ସୂଚକ । ମିହ୍ନାଜ-ଉସ-ସିରାଜ (ଏଣିକି କେବଳ ମିହ୍ନାଜ କୁହାଯିବ) ଥିଲେ ଜଣେ ଖୁରାସାନୀ ପ୍ରବାସୀ ବିଦ୍ୱାନ । ଇସଲାମ ଏବଂ ଆଦି ଇସଲାମୀୟ କାଳରୁ ତାଙ୍କ ନିଜ ସମୟର ଖ୍ରୀ.୧୨୫୯ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁସଲମାନ ଶାସକମାନଙ୍କ ଇତିହାସ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ମିହ୍ନାଜଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଜଣେ ବିଧିବେତ୍ତା ଭାବେ ପ୍ରାପ୍ତ ପେସାଗତ ତାଲିମ ତଥା କେନ୍ଦ୍ର ଏସିଆ ଓ ଭାରତର ଶାସକମାନଙ୍କ ସହ ସଂପୃକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିବା ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ସେ ଥିଲେ ଫିରୋଜକୁହ ଓ ଘଜନାର ଘୋରୀ ସୁଲତାନମାନଙ୍କ ଦରବାର ସହ ସଂପୃକ୍ତ ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କ ପରିବାରର । ସେ ସ୍ୱୟଂ ଭାରତ ପ୍ରବାସନ ପୂର୍ବରୁ ବିଭିନ୍ନ ଘୋରୀ ରାଜକୁମାର ଓ ଅଭିଜାତଙ୍କ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ଖ୍ରୀ.୧୨୨୭ରେ ଭାରତ ଆସି ସେ ନାସିରୁଦ୍ଦିନ କବାଚାଙ୍କ ଦରବାରରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ତାଙ୍କୁ ସୁଲତାନ ନାସିରୁଦ୍ଦିନ କବାଚାଙ୍କ ରାଜଧାନୀ ଉଚ୍ଛର ଫିରୁଜୀ ମଦ୍ରାସାର ମୁଖ୍ୟ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତି ମିଳିଲା । ଖ୍ରୀ.୧୨୨୮ରେ କବାଚାଙ୍କ କ୍ଷମତା ଧ୍ୱସ୍ତ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଶାସନାଧୀନ ସିନ୍ଧ ଓ ମୁଲତାନ ଅଞ୍ଚଳର ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନରେ ସମ୍ମିଶ୍ରଣ ପରେ ମିହ୍ନାଜ ସୁଲତାନ ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ସେବାରେ ଯୋଗଦାନ କଲେ । ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ସେ ଥିଲେ ଗ୍ୱାଲିଅରର *କାଜି* । ସୁଲତାନା ରଜିଆ (ଖ୍ରୀ.୧୨୩୬-୧୨୪୦) ତାଙ୍କୁ ଦିଲ୍ଲୀ ତଲବ ପୂର୍ବକ *ମଦ୍ରାସା-ଇ-ନାସିରି*ରେ ମୁଖ୍ୟ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କଲେ । ପରେ ସୁଲତାନ ନାସିରୁଦ୍ଦିନ ମାମୁଦଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ମୁଖ୍ୟ *କାଜି* ରୂପେ ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ ଘଟିଥିଲା ।

ସୁଲତାନ ନାସିରୁଦ୍ଦିନ ମାମୁଦଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ସେ ନିଜ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇସଲାମର ଇତିହାସ ଲିଖନ ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଫଖ୍ର-ଇ ମୁଦବ୍ବିର ଓ ହସନ ନିଜାମିଙ୍କ ଠାରୁ ନିଜ କୃତିକୁ ଭିନ୍ନ କରିବା ପ୍ରୟାସରେ ମିହ୍ନାଜ ଇତିହାସ ଲିଖନର *ତବକତ* ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଆପଣାଇ ନେଲେ । ପ୍ରଥମ ଦୁଇ

ଲେଖକ ନିଜ ନିଜ କୃତିକୁ ଏକକ ରୂପେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ଏଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶାସନକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଏକକ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ଥିଲା । *ତବକତ* ରୂପରେ ଶାସକଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବଂଶ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର *ତବକା* ବା ଉପବିଭାଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଖ୍ରୀ.୧୨୫୯ରେ ଏହାର ରଚନା ସମାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ବିଂଶ ଓ ଏକବିଂଶତମ ଉପବିଭାଗ ଭାରତ ପ୍ରତି ସମର୍ପିତ । ଏ ଦୁଇଟିରେ ଯଥାକ୍ରମେ ଆଇବାକଙ୍କ ଠାରୁ ନାସିରୁଦ୍ଦିନ ମାମୁଦ ସାହଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁଲତାନମାନଙ୍କ ଇତିହାସ ଏବଂ ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଅଭିଜାତମାନଙ୍କ ଜୀବନଯାତ୍ରା ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଉଭୟ ଉପବିଭାଗରେ ଲେଖକ ଘଟଣାବଳୀ ଉପରେ ବିବେଚନାତ୍ମକ ସୂଚନା ପ୍ରକଟନରେ ତାଙ୍କ ସାମର୍ଥ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି ।

ଇସାମି

ଇସାମିଙ୍କ *ଫୁତୁ-ଉସ-ସଲାତିନ* ଭାରତର ମୁସଲମାନ ଶାସକମାନଙ୍କର ଏକ ଛନ୍ଦୋବଦ୍ଧ ଇତିହାସ । ସୁଲତାନ ମାମୁଦ ଘଜନୀଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ(ଖ୍ରୀ.୯୯୯-୧୦୩୦)ର ବିବରଣରୁ ଆରବ୍ଧ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ସୁଲତାନ ମହମ୍ମଦ ତୁଗଲକଙ୍କ ବିରୋଧରେ ବିଦ୍ରୋହ ପୂର୍ବକ ଖ୍ରୀ.୧୩୫୦ରେ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ବାହମନ ସାହଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ବାହମନୀ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ସମାପ୍ତ ହୋଇଛି । ଲେଖକଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଶେଷ ଜଣାଯାଉ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପୂର୍ବଜଗଣ ସୁଲତାନ ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ସମୟରୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଦରବାରରେ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଥିବା ସୂଚନା ମିଳେ । ଜିଆଉଦ୍ଦିନ ବରାନି ସୁଲତାନ ବଲବନଙ୍କ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଅଭିଜାତମାନଙ୍କ ତାଲିକାରେ ଏକ ଇସାମି ପରିବାରକୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଇସାମିଙ୍କ ଲାଳନପାଳନ ତାଙ୍କ ପିତାମହ ଇଜୁଦ୍ଦିନ ଇସାମିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋଇଥିଲା । ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ସେବା-ନିବୃତ୍ତ ଅଭିଜାତ । ଖ୍ରୀ.୧୩୨୭ରେ ତାଙ୍କ ପରିବାରକୁ ବଳପୂର୍ବକ ଦୌଲତାବାଦ ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ କରାଗଲା ବେଳେ ଇସାମି ଥିଲେ ଜଣେ କିଶୋର । ଯାତ୍ରା କାଳରେ ପିତାମହଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଲା ଏବଂ କିଶୋର ଇସାମିଙ୍କ ହୃଦୟ ସୁଲତାନ ମହମ୍ମଦ ତୁଗଲକଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୃଣାରେ ଭରିଗଲା । ତାଙ୍କ ବିବରଣରେ ସୁଲତାନ ମହମ୍ମଦ ତୁଗଲକଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଦ୍ୱେଷ ସର୍ବଥା ପରିସ୍ଫୁଟ ଏବଂ ସତର୍କତାର ସହ ଏହାର ଅନୁଧ୍ୟାନ କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଇସାମିଙ୍କ ବିବରଣର ଆଦ୍ୟାଂଶର ଆଧାର ସମୟ କ୍ରମେ ତାଙ୍କର ହସ୍ତଗତ ହୋଇଥିବା ଜନପ୍ରିୟ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଓ ମୌଖିକ ପରମ୍ପରା । ଭାରତର ଆଦ୍ୟ ସୁଲତାନମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କ ବିବରଣର ଆଧାର ମଧ୍ୟ ଜନପ୍ରିୟ ଆଖ୍ୟାୟିକା ସମେତ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କୃତିମାନଙ୍କରୁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଐତିହାସିକ ତଥ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ସୁଲତାନ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖାଲଜିଙ୍କ ଶାସନ କାଳରୁ ଐତିହାସିକ ଘଟଣାବଳୀର ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖତା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାମାଣିକ । ଏହାର ପରିପୁଷ୍ଟି ଏବଂ ପରିପୂରଣକାରୀ ମହତ୍ୱ ଅବିସମ୍ବାଦିତ । ଏହି ଅଂଶରେ ଇସାମି ଖାଲଜି ଠାରୁ ତୁଗଲକ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ସେନା ନାୟକମାନେ ଚଳାଇ ରଖିଥିବା ଅବରୋଧ ଅଭିଯାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବରାନିଙ୍କ *ତାରିକ-ଇ ଫିରୋଜସାହି*ରେ ନିହିତ ସୂଚନାକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ବାଧିକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନଗର ଭାବେ ମହମ୍ମଦ ବିନ ତୁଗଲକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦୌଲତାବାଦର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବର୍ଣ୍ଣନା ଏବଂ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖାଲଜିଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଦିଲ୍ଲୀର ସାମାଜିକ-ଆର୍ଥନୀତିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ତଥା ଅପର ନଗରଗୁଡ଼ିକର ବିବରଣ ଚିତ୍ରାତ୍ମକ ଓ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଐତିହାସିକ ଘଟଣାର କାରଣ ଓ ପ୍ରଭାବ ବିଶ୍ଲେଷଣରେ କେବଳ ଇସାମି ହିଁ ବରାନିଙ୍କ ପୂର୍ବସୂରୀ ।

ଜିଆଉଦ୍ଦିନ ବରାନି

ବରାନି ନିଃସନ୍ଦେହରେ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତର ଅଗ୍ରଣୀ ଭାରତୀୟ-ପାରସୀ ଐତିହାସିକ । ପୀଢ଼ି ପରେ ପୀଢ଼ି ଦିଲ୍ଲୀ ଦରବାର ସହ ସଂଶ୍ଲିଷ୍ଟ ଏକ ଅଭିଜାତ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ ନେଇଥିବା ବରାନି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ରୂପେ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ଭାଗ୍ୟ ନେଇ ଥିଲେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ । ସେ ତାଙ୍କ ସମୟର ଶାସକ ଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କ ପ୍ରବୋଧନ ପାଇଁ *ତାରିକ-ଇ ଫିରୋଜସାହି* ମାଧ୍ୟମରେ ଏକ ବୌଦ୍ଧିକ କୃତି ଉପସ୍ଥାପନ ସ୍ୱୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥିବା ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ।

ଖ୍ରୀ.୧୨୬୬ରେ ସୁଲତାନ ବଲବନଙ୍କ ଦିଲ୍ଲୀ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣରୁ ବରାନିଙ୍କ *ତାରିକ* ଆରମ୍ଭ ଏବଂ ଖ୍ରୀ.୧୩୫୬ରେ ସୁଲତାନ ଫିରୋଜସାହ ତୁଗଲକଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଛ' ବର୍ଷର ବିବରଣ ପ୍ରଦାନରେ ଏହା ପରିସମାପ୍ତ । ତାଙ୍କ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଚଳିତ ପାରସୀ ଇତିହାସ ଲିଖନ ପରମ୍ପରାରେ ବରାନିଙ୍କ *ତାରିକ*ର ସ୍ଥିତି ଅନନ୍ୟ । ସେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଘଟଣା ତଥା ଶାସନତନ୍ତ୍ର ଓ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥାରେ

ଘଟୁଥିବା ବିକାଶ ସମୂହର କାରଣ ଓ ପ୍ରଭାବ ବିଶ୍ଳେଷଣ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖାଲଜିଙ୍କ ଆର୍ଥିକ ନୀତି ଓ ପଦକ୍ଷେପ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ତାଙ୍କ ବିବରଣରେ ବରାନି ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣର କାରଣ ତଥା ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଭାବ ନେଇ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ।

ଐତିହାସିକଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ କେବଳ ଶାସକମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ସତ୍‌କର୍ମର ପ୍ରଶଂସା ନୁହେ ପାଠକ ସମ୍ମୁଖରେ ସେମାନଙ୍କ ନୀତିର ଦୋଷତ୍ରୁଟିର ବିବେଚନାତ୍ମକ ବିବରଣ ମଧ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ ବୋଲି ବରାନି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଅଧିକନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ, ବିଦ୍ୱାନ, କବି ଓ ସନ୍ଥମାନେ ନିର୍ବାହ କରୁଥିବା ସାଂସ୍କୃତିକ ଭୂମିକାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତୀକରଣ ଫଳରେ ବରାନିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଇତିହାସର ପରିସର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଶସ୍ତ ହୋଇଛି । ବରାନିଙ୍କ ଇତିହାସ ଲିଖନ ଶୈଳୀ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ଐତିହାସିକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣାପ୍ରଦ ହୋଇଛି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକେ ତାଙ୍କ ଭାବଧାରାର ଅନୁଗମନ କରିଛନ୍ତି ।

ପାଟନାର ଖୁଦା ବକ୍ସ ପାଠାଗାରରେ ଉପଲବ୍ଧ *ସିରାତ-ଇ ଫିରୋଜସାହି*ର ବିରଳ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟିରେ ଲେଖକଙ୍କ ନାମ ମିଳେ ନାହିଁ । ଖ୍ରୀ.୧୩୭୦-୧୩୭୧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଫିରୋଜସାହଙ୍କ ଶାସନର ଏହା ଏକ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଇତିହାସ । ସୁଲତାନ ଫିରୋଜସାହଙ୍କ ସାମରିକ ଓ ଶିକାର ଅଭିଯାନର ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ବିବରଣ ସମେତ ଏଥିରେ ଧାର୍ମିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ, ସୁଫି, ଉଲେମା, ସମାଜନୈତିକ ବିଷୟ, ଖଗୋଳବିଦ୍ୟା, ଭେଷଜ, ଔଷଧ ବିଜ୍ଞାନ ଭଳି ବିଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ସୂଚନା ରହିଛି । ଏହା ବାସ୍ତବରେ ସୁଲତାନଙ୍କ ବହୁମୁଖୀ କ୍ରିୟାକଳାପ, ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ଜନୋପଯୋଗୀ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ଅବଦାନର ଏକ ସାରସଂଗ୍ରହ । ଜଳାଶୟ ଓ କେନାଲ ନିର୍ମାଣ, ନୂତନ ନଗର ଓ ଦୁର୍ଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଏବଂ ପ୍ରାଚୀନ ସ୍ମାରକର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ଏଥିରେ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ଫିରୋଜସାହ ତୁଗଲକ

ଫତହତ-ଇ ଫିରୋଜସାହି ମୂଳତଃ ଫିରୋଜସାହଙ୍କ ରାଜଧାନୀର ଜାମା ମସଜିଦ ପ୍ରାଚୀରରେ ଖୋଦିତ ଏକ ଅଭିଲେଖ । ପରେ ଏହାର ନକଲ କରାଯାଇ ଏକ ପୁସ୍ତକ ରୂପେ ସଂରକ୍ଷିତ ହୋଇଛି ।

ଏ ଅଭିଲେଖ ଖୋଦନ ପଶ୍ଚାତ୍‌ରେ ସୁଲତାନଙ୍କ ଅଭିଳାଷ ଥିଲା ଜନକଲ୍ୟାଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ କରିଥିବା ସଂସ୍କାର ଓ ପ୍ରକଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କୁ ଅବଗତ କରାଇବା ।

ସାମସ ସିରାଜ ଅଫିଫ

ଏ ସମୟର ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଐତିହାସିକ ସାମସ ସିରାଜ ଅଫିଫ ସମ୍ଭବତଃ ଫିରୋଜସାହ ତୁଗଲକଙ୍କ ଶାସନର ଶେଷ ବର୍ଷଗୁଡ଼ିକରେ ସୁଲତାନଙ୍କ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରପିତାମହ ମାଲିକ ସିହାବ ଅଫିଫ ଆଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ଗାଜି ମାଲିକଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଦିପାଲପୁର ପ୍ରଦେଶରେ ରାଜସ୍ୱ ଅଧିକାରୀ ଭାବେ କର୍ମରତ ଥିବା ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପିତା ଓ ପିତୃବ୍ୟ ଫିରୋଜସାହଙ୍କ କାରଖାନାର ପରିଚାଳନା ତଦାରଖ କରୁଥିଲେ । ଖ୍ରୀ.୧୩୮୮ରେ ଫିରୋଜସାହଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଅରାଜକତା ଯୋଗୁଁ ସେ ସମ୍ଭବତଃ ସେବାନିବୃତ୍ତ ହୋଇ ସୁଲତାନ ଗିୟାସୁଦ୍ଦିନ ତୁଗଲକସାହ(ଖ୍ରୀ.୧୩୨୦-୧୩୨୪)ଙ୍କ ଶାସନ କାଳରୁ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ଇତିହାସ ରଚନାରେ ବ୍ୟାପୃତ ହେଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୁଲତାନଙ୍କ ଶାସନ ପ୍ରତି ସମର୍ପିତ ଗୋଟିଏ ଭାଗ ହିସାବରେ ସେ ବହୁ ଭାଗରେ ତାଙ୍କ କୃତି ରଚନା କରିଥିବା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଏ ମଧ୍ୟରୁ ସୁଲତାନ ଫିରୋଜସାହଙ୍କ ଶାସନ ପ୍ରତି ନିବେଦିତ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଭାଗ କାଳର କରାଳ ଗ୍ରାସରୁ ବର୍ତ୍ତି ପାରିଛି । ଖ୍ରୀ.୧୩୯୮ରେ ସମ୍ଭବତଃ ତିମୁରଙ୍କ ଦିଲ୍ଲୀ ଆକ୍ରମଣ ପରେ ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି । ଏ କୃତି ଅତୀତର ସ୍ମୃତିରେ ଭରପୂର । ଏଥିରେ ଫିରୋଜସାହ ଜଣେ ସନ୍ଥ ଶାସକ ରୂପେ ଚିତ୍ରିତ; ସିଂହାସନରେ ତାଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ଦିଲ୍ଲୀକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦୁର୍ବିପାକରୁ ରକ୍ଷା କରିଥିବା ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଏଇ କାରଣରୁ ସେ ସଂଶିତ ଭାଗଟିକୁ ଜଣେ ସନ୍ଥଙ୍କ ଆଧାତ୍ମିକ ଜୀବନୀ ଭଳି *ମନାକ୍ବିବ* (ସଦ୍‌ଗୁଣ ସଂଗ୍ରହ) ରୂପେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । କୃତିଟିର ସମ୍ପାଦକମାନେ ଏହାକୁ *ତାରିକ-ଇ ଫିରୋଜସାହି* ରୂପେ ନାମିତ କରିଛନ୍ତି ।

ଏ ସମୟର ଅପର ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପାରସୀ କୃତି ହେଉଛି ଖ୍ରୀ.୧୪୩୪ରେ ରଚିତ ୟାହ୍ୟା ବିନ ଅହମଦ ସରହିନ୍ଦିଙ୍କ ତାରିକ-ଇ ମୁବାରକସାହି, ସିହାବ ହକିମଙ୍କ ମାସିର-ଇ ମାମୁଦସାହି, ଅବଦୁଲ ହୁସେନ ତୁନିଙ୍କ ମାସିର-ଇ ମାମୁଦସାହି, ମହମ୍ମଦ ବିହମଦ ଖାନିଙ୍କ ତାରିକ-ଇ ମହମ୍ମଦି ଇତ୍ୟାଦି ।

୧.୩ ଦେଶୀୟ ଭାଷାରେ ରଚିତ ଐତିହାସିକ ସାହିତ୍ୟ

ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ବିଲକ୍ଷଣତା ଥିଲା ବିଭିନ୍ନ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ସାହିତ୍ୟ ରଚନାର ପ୍ରାରମ୍ଭ । ଏ କାଳରେ ରଚିତ କୃତିଗୁଡ଼ିକ ଏ ସମୟର ଇତିହାସର ପୁନର୍ଗଠନ ପାଇଁ ଖୁବ୍ ଉପଯୋଗୀ । ଏଠାରେ ଏଭଳି କେତେକ ପ୍ରଖ୍ୟାତ କୃତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉଛି ।

ଖ୍ରୀ.୧୨ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଭାରତୀୟ ରାଜା ପୃଥ୍ୱିରାଜ ଚୌହାନ(ଖ୍ରୀ.୧୧୬୬-୧୧୯୨)ଙ୍କ ଜୀବନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବ୍ରଜଭାଷାରେ ରଚିତ ଏକ ମହାକାବ୍ୟ ହେଉଛି ପୃଥ୍ୱିରାଜ ରାସୋ । ଏ କାବ୍ୟ ରଚନାର ଶ୍ରେୟ ଚନ୍ଦ ବରଦାଇଙ୍କୁ ଦିଆଯାଏ । କାବ୍ୟଟିର ବର୍ଣ୍ଣନା ମତେ ସେ ଥିଲେ ପୃଥ୍ୱିରାଜଙ୍କ ସଭାକବି । ପରମ୍ପରା ଅନୁଯାୟୀ ଚନ୍ଦ ବରଦାଇ ଓ ପୃଥ୍ୱିରାଜଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବା କାବ୍ୟଟିର ଶେଷ ଛାନ୍ଦର ରଚୟିତା ଚନ୍ଦ ବରଦାଇଙ୍କ ପୁତ୍ର ଜହ୍ଲଣ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ଖ୍ରୀ.୧୫ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ରଚିତ ହମ୍ମୀର ମହାକାବ୍ୟର ରଚୟିତା ଜୈନ ବିଦ୍ୱାନ ନୟଚନ୍ଦ୍ର ସୁରି । ଏହା ଖ୍ରୀ.୧୩ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଚହମଣ ରାଜା ହମ୍ମୀରଙ୍କ କୈମ୍ବଦନ୍ତୀକ ଜୀବନୀ । ଐତିହାସିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ସାମଗ୍ରିକ ଭାବେ ଯଥାର୍ଥ ନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା କୃତିଟି ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ଭାରତର ଇତିହାସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୂଲ୍ୟବାନ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରେ ।

କାବ୍ୟଟିର ବୃହତ୍ ଅଂଶର ଉପଜୀବ୍ୟ ହମ୍ମୀରଙ୍କ ବଂଶାବଳୀ ଏବଂ ପଡ଼ୋଶୀ ହିନ୍ଦୁ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ତାଙ୍କର ବିଜୟ ପ୍ରାପ୍ତି । ଶେଷ ତୃତୀୟ ଅଂଶଟିରେ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖାଲଜିଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କ ସଂଘର୍ଷ ବର୍ଣ୍ଣିତ । କୃତିଟିରେ ଆଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ବିରୋଧରେ ହମ୍ମୀରଙ୍କ ପରାଜୟର କାରଣ ସ୍ୱରୂପ ଅଧିକାରୀମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତାକୁ ଦର୍ଶାଯାଇଛି ।

ମାଦଳାପାଞ୍ଜି ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଇତିବୃତ୍ତ । ମହାପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଅଥବା ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ସମ୍ପର୍କିତ ଓଡ଼ିଶାର ଐତିହାସିକ ଘଟଣା ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ପାଞ୍ଜି ଆରମ୍ଭ ହେବାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ତାରିଖ ଜଣାଯାଉ ନ ଥିଲେ ହେଁ ଖ୍ରୀ.୧୨ଶ ଅଥବା ଖ୍ରୀ.୧୪ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଇ ପାରେ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ । ପାଞ୍ଜି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଆଦି କାଳର ଏକ ଅତ୍ୟୁତ୍କୃଷ୍ଟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସାହିତ୍ୟ କୃତି । ଭାରତୀୟ ଦେଶୀୟ ଭାଷାରେ ଏହାର ସମାନ୍ତର କ୍ୱଚିତ୍ ଉପଲବ୍ଧ । ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର ରାଜବଂଶମ୍, କାଶ୍ମୀରର ରାଜତରଙ୍ଗିଣୀ ଏବଂ ଆସାମର ବୁରୁଞ୍ଜି ସହ ଏହା ତୁଳନୀୟ । ଖ୍ରୀ.୧୨ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ତାଳପତ୍ରରେ ଲିଖିତ ପ୍ରାଚୀନତମ ଗଦ୍ୟ ମାଦଳାପାଞ୍ଜିରୁ ମିଳେ ।

ଅପର ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କୃତି ହେଉଛି ଚହ୍ୱାଣ ଶାସକଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୂଲ୍ୟବାନ ସୂଚନାର ଉତ୍ସ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କ *ଶୁରଜନ ଚରିତ କାବ୍ୟ* ଏବଂ ବଙ୍ଗଳାରେ ମୁସଲମାନ ଶାସନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଐତିହାସିକ ତଥ୍ୟ ପ୍ରଦାନକାରୀ ବଙ୍ଗାଳୀ ପଦ୍ୟ କାହାଣୀ *ରସମାଳା* ।

୧.୪ ଅଭିଲେଖ

ସୁଲତାନୀ ଶାସନ କାଳର ସ୍ମାରକଗୁଡ଼ିକରୁ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ପରମ୍ପରାର ଅନ୍ତର୍ମିଳନ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ ଏବଂ ଏଗୁଡ଼ିକର ସାଂରଚନିକ ଅଭିକଳ୍ପନା ସେ ସମୟର ସାର୍ବଭୌମ ଓ ଅଭିଜାତମାନଙ୍କ ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରେ । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଆଦି ମଧ୍ୟଯୁଗର ତିନୋଟି ଲିପି ହେଉଛି ଗ୍ରନ୍ଥ, ତାମିଲ ଓ ଓ୍ୱଟ୍ଟେଲୁଭୁ । ପ୍ରଥମ ଲିପି ସଂସ୍କୃତ ଏବଂ ଅପର ଦୁଇଟି ଲିପି ତାମିଲ ଲିଖନ ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣରୁ ବହୁ ତାମିଲ ଦାନ ଅଭିଲେଖ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି । ବିଶେଷତଃ ରାଜକୀୟ ଭୂମିଦାନ ଅଥବା ଧାର୍ମିକ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅବସରରେ ପ୍ରାଚୀର, ଦ୍ୱାରମାର୍ଗ ଓ ବାଡ଼ାରେ ପ୍ରସ୍ତର ଅଥବା ତାମ୍ରପତ୍ରରେ ଅଭିଲେଖ ଉତ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିଲା ।

ଅଭିଲେଖଗୁଡ଼ିକ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଘଟଣାର ଐତିହାସିକ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ଧରିରଖିଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ ମନ୍ଦିର ବା ମସଜିଦର ପ୍ରାଚୀର, ସ୍ତମ୍ଭ ଅଥବା ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଅଭିଲେଖଗୁଡ଼ିକ ଧାର୍ମିକ ଦାନ ପ୍ରଥା ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରେ । କେବଳ ଗୁରୁ ପରମ୍ପରାର ଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଭୂମିଦାନ କରାଯାଉ ଥିବା ବିପରୀତରେ ଅଭିଲେଖଗୁଡ଼ିକରେ ବହୁ ସମୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପୃଷ୍ଠଭୂମିର ବିବିଧ ଗୋଷ୍ଠୀର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଥିବା କେତେକ ବିଦ୍ୱାନ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ଅଭିଲେଖରେ ରାଜନ୍ୟ ଓ ପୁରୋହିତ ଶ୍ରେଣୀ ଅତିରିକ୍ତ କୃଷକ, ଯୋଦ୍ଧା, ସେମାନଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଓ କନ୍ୟାମାନଙ୍କ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଧାର୍ମିକ ଦାନ ଛଳରେ ଅଭିଲେଖଗୁଡ଼ିକ ରାଜନୀତିକ ଓ ସାମାଜିକ ସଂରଚନା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସାମାଜିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବହୁ କଥା ପ୍ରକଟ କରନ୍ତି ।

ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମୀଣ ସମୁଦାୟକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଅଭିଲେଖ ବିଶେଷତଃ ଶିଳାଲେଖଗୁଡ଼ିକର ଉପଯୋଗ ନୋବୁରୁ କରସିମା କରୁଥିଲେ । ଅପର ବହୁ ବିଷୟ ସମେତ ଆଞ୍ଚଳିକ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକର କାଳାନୁକ୍ରମିକ ସଂରଚନା ନିର୍ମାଣ, ଧାର୍ମିକ ଅନୁଷ୍ଠାନର କାର୍ଯ୍ୟବିଧି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମ ଜ୍ଞାନର ଗଭୀରତା ବୃଦ୍ଧି ଏବଂ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାର ଭୂମିକା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଭିଲେଖଗୁଡ଼ିକ ସହାୟକ ହୁଅନ୍ତି ।

ବଣିକ ପରିବାରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଆଭିଲେଖିକ ଦଲିଲମାନ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି । ଖ୍ରୀ.୧୨୭୬ରେ ପଣ୍ଡିତ ଯୋଗୀଶ୍ୱର ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ପାଲମ ବାଓଲୀ ଅଭିଲେଖ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଦିଲ୍ଲୀରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ସରବନ ଶିଳାଲେଖରେ ସରବନ ଗ୍ରାମରେ ଏକ କୂପ ନିର୍ମାଣର ଉଲ୍ଲେଖ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ କରାଯାଇଛି । ଏ ଅଭିଲେଖରେ 'ମ୍ଳେଚ୍ଛ' ଓ 'ତୁରୁସ୍କ' ଶବ୍ଦ ଦୁଇଟି ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି ।

ମୁସଲମାନ ଅଭିଲେଖଗୁଡ଼ିକରେ ସାଧାରଣତଃ ନିର୍ମାତାଙ୍କ ନାମ, ନିର୍ମାଣର ଟିକିନିଖି ବିବରଣୀ ଏବଂ ଯାହାଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଅଥବା ସୁରକ୍ଷାରେ ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଛି ସେଇ ଶାସକଙ୍କ ନାମ ମିଳେ । ତେବେ ଐତିହାସିକ ଘଟଣାବଳୀକୁ ଯୋଡ଼ିବାରେ ସସୀମତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ ଅଭିଲେଖଗୁଡ଼ିକ ସାର୍ବଜନୀନ କର୍ମଚାରୀ ଓ ପରିବାରମାନଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାର ତାଲିକା ପୁନର୍ଗଠନ ନିମିତ୍ତ ହଜିବା ଖିଅ ଯୋଗାଉଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅଭିଲେଖଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାଥମିକ ଉତ୍ସ ଏବଂ ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ହୋଇଥିଲେ

ମଧ୍ୟ କେବଳ ସେଗୁଡ଼ିକ ଘଟଣାର ସାମଗ୍ରିକ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରି ନ ପାରନ୍ତି । ଅତଏବ ସାହିତ୍ୟିକ ତଥ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଏଗୁଡ଼ିକର ପରିପୁଷ୍ଟି ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ । ଏ ସମୟର ମୁସଲିମ ଅଭିଲେଖଗୁଡ଼ିକ *Epigraphia Indo-Moslemica* (1907-38), *Epigraphia Indica* ଏବଂ ଅପର ପୁରାତାତ୍ତ୍ୱିକ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୧

ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୧. ସୁଲତାନୀ ଶାସନ କାଳର ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପାରସୀ ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ଏକ ଟିପ୍‌ପଣୀ ଉଲ୍ଲେଖ କରନ୍ତୁ ।

....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....

ପ୍ରଶ୍ନ ୨. ସୁଲତାନୀ ଶାସନ କାଳର ଇତିହାସ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରୁଥିବା ଦେଶୀୟ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତୁ ।

....
....
....
....
....

....
....
....
....
....
....

୧.୫ ସାରାଂଶ

ଏଇ ଏକକରେ ଆମେ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ କାଳର ବିବିଧ ଉତ୍ସ ଚିହ୍ନଟ କଲେ । ଆମେ ବିଭିନ୍ନ ପାରସୀ ସାହିତ୍ୟ, ସ୍ଥାନୀୟ ଅଥବା ଦେଶୀୟ ଭାଷାରେ ରଚିତ ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଆଭିଲେଖିକ ଦଲିଲ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କଲେ । ତେବେ ଏ ସମସ୍ତ ଉତ୍ସର ସ୍ୱକୀୟ ସୀମାବଦ୍ଧତା ରହିଛି ଏବଂ ବେଳେବେଳେ ଏଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପରର ବିରୋଧୀ । ଅତଏବ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ କାଳର ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ଏସବୁକୁ ହିସାବକୁ ନେବାବେଳେ ଆମକୁ ଖୁବ୍ ସତର୍କତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

୧.୬ ସୂଚକ ଶବ୍ଦାବଳୀ

ଦେଶୀୟ: ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭୂମି ବା ଅଞ୍ଚଳର ସ୍ଥାନୀୟ ।

ତବକା: ଉପବିଭାଗ ।

ମନାକ୍ବିବ: ସଦ୍‌ଗୁଣ ସଂଗ୍ରହ ।

୧.୭ ପ୍ରଗତି ପରିମାପକ ଉତ୍ତର

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୧

ପ୍ରଶ୍ନ ୧ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୧.୨ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୨ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୧.୩ ଦେଖନ୍ତୁ ।

୧.୮ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଠନ

1. Barani, Ziauddin, (2015), *Tarikh- Firoz Shahi*, eng. tr. Ishtiyaq Ahmad Zilli (New Delhi: Primus Books).

2. Chattopadhyaya, D.P. (2011). *History of Science, Philosophy and Culture in Indian Civilization in Vol III, Part I, Economic History of Medieval India, 1200-1500. Delhi*. India: Pearson Longman.

3. Maiti, P., and Saha, P.K. (2000). *Medieval India (1206 A.D.-1707 A.D.)*. Calcutta, India: Sreedhar Publishers.

4. Mehta, J.L. (1986). *Advanced Study in the History of Medieval India, Vol-I and III*. New Delhi: Sterling Publisher Pvt. Ltd.

5. Naqvi, Hamida Khatoon, (1986) *Agricultural, Industrial and Urban Dynamics under the Delhi Sultans – 1206-1555* (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers).

6. Salma, A. F. (2011). *A Comprehensive History of Medieval India: From the twelfth to the Mid-Eighteenth Century*. Delhi, India: Dorling Kindersley (India) Pvt. Ltd.

7. Siddiqui, I.H., (2011, reprint) *Delhi Sultanate: Urbanization and Social Change* (New Delhi: Viva Books).

8. Singh, V. (2009). *Interpreting Medieval India Vol. I. Early Medieval Delhi Sultanate and Regions (circa 750-1550)*. New Delhi, India: MacMillan.

9. Verma, H.C., (1986) *Dynamics of Urban Life in Pre-Mughal India* (New Delhi: Munshiram Manoharlal).

ଦ୍ୱିତୀୟ ଏକକ: ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ଦୃଢ଼ୀକରଣ: ବଲବନ, ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖାଲଜି, ମହମ୍ମଦ-ବିନ ତୁଗଲକ

ବିଷୟ ଗଠନ:

୨.୦ ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

୨.୧ ଉପକ୍ରମ

୨.୨ ଖ୍ରୀ.୭ମରୁ ୧୨ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଭାରତ: ଏକ ବିହଙ୍ଗାବଲୋକନ

୨.୩ ଖ୍ରୀ.୧୧୯୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଜୟ

୨.୪ ଘୋରୀ ଆକ୍ରମଣ ଖ୍ରୀ.୧୧୯୨-୧୨୦୬

୨.୫ ଖ୍ରୀ.୧୨୦୬ରୁ ୧୨୬୬ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସଂଘର୍ଷ ଓ ଦୃଢ଼ୀକରଣ

୨.୬ ବଲବନ(ଖ୍ରୀ.୧୨୬୬-୧୨୮୭)ଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଦୃଢ଼ୀକରଣ

୨.୭ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖାଲଜି(ଖ୍ରୀ.୧୨୯୬-୧୩୧୬)ଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଦୃଢ଼ୀକରଣ

୨.୭.୧ ପଶ୍ଚିମ ଓ କେନ୍ଦ୍ର ଭାରତ

୨.୭.୨ ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ଓ ଉତ୍ତର ଭାରତ

୨.୭.୩ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଓ ଦକ୍ଷିଣୀ ଅନ୍ୱେଷଣ

୨.୮ ମହମ୍ମଦ-ବିନ ତୁଗଲକ(ଖ୍ରୀ.୧୩୨୫-୧୩୫୧)ଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଦୃଢ଼ୀକରଣ

୨.୮.୧ ଦକ୍ଷିଣ

୨.୮.୨ ପୂର୍ବ ଭାରତ

୨.୮.୩ ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ଓ ଉତ୍ତର

୨.୯ ସାରାଂଶ

୨.୧୦ ସୂଚକ ଶବ୍ଦାବଳୀ

୨.୧୧ ପ୍ରଗତି ପରିମାପକ ଉତ୍ତର

୨.୧୨ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଠନ

୨.୦ ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏଇ ଏକକ ପଢ଼ିବା ପରେ ଆପଣ ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ବିଷୟମାନ ଜାଣିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବେ-

- ❖ ତୁର୍କ ବିଜୟ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଶତାବ୍ଦୀଗୁଡ଼ିକରେ ଭାରତର ରାଜନୀତିକ ଏବଂ ସାମାଜିକ-ଆର୍ଥନୀତିକ ପରିସ୍ଥିତି
- ❖ ଉତ୍ତର ଭାରତ ବିଜୟର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ
- ❖ ବଲବନ, ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖାଲଜି ଓ ମହମ୍ମଦ-ବିନ ତୁଗଲକଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ଦୃଢ଼ୀକରଣ

୨.୧ ଉପକ୍ରମ

ଆଦି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଏପରିକି ପରେ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ସର୍ବାଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମସ୍ୟା ଥିଲା ବିଜିତ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକର ଦୃଢ଼ୀକରଣ । ପ୍ରାୟ ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗ ବେଳକୁ ଆଦି ତୁର୍କ ସୁଲତାନମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ବିଜୟର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଲହର ସ୍ଥାଣୁ ହୋଇଗଲା । ଏଣିକି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୁଲତାନମାନଙ୍କ ପ୍ରାଥମିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ଦୃଢ଼ୀକରଣ । ଅତଏବ ଏଇ ଏକକରେ ଖ୍ରୀ.୧୩ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁର୍କମାନଙ୍କ ଭାରତ ବିଜୟ ଏବଂ ବଲବନ, ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖାଲଜି ଓ ମହମ୍ମଦ-ବିନ ତୁଗଲଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ଦୃଢ଼ୀକରଣ ଉପରେ ଆମେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବା ।

୨.୨ ଖ୍ରୀ.୭ମରୁ ୧୨ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଭାରତ: ଏକ ବିହଙ୍ଗାବଲୋକନ

ତୁର୍କ ଆକ୍ରମଣ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ଶତାବ୍ଦୀ ଭାରତୀୟ ଐତିହାସିକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା 'ସାମନ୍ତୀ' ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଯୁଗଟିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସୂଚକ ଭାବେ ଏ ଅବଧାରଣାର ଉପଯୋଗ ସମାଲୋଚନାର ଶରବ୍ୟ

ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏ କାଳରେ ଭାରତର ରାଜନୀତିକ, ସାମାଜିକ ଓ ଆର୍ଥନୀତିକ ବାସ୍ତବତା ସାମନ୍ତବାଦର ଅନେକ ସାଧାରଣ ଓ କେତେକ ବିଲକ୍ଷଣ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବହନ କରେ ।

ବିଶ୍ୱର ଅପର ଅଂଶ ଭଳି ଭାରତରେ ସାମନ୍ତବାଦର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଥିଲା ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ଅଧିକାରୀ ଓ ସମାଜର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣୀଙ୍କୁ ଭୂଦାନ । ପ୍ରତିଦାନରେ ଦାନ ଗ୍ରହୀତା(ଅଥବା ସାମନ୍ତ, ଅଧସ୍ତନ)ଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ଥିଲା ରାଜସେବା ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ବେଳେ ରାଜାଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଦ୍ରବ୍ୟ ଯୋଗାଣ । ସାମନ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂଗୃହୀତ ରାଜସ୍ୱର ଏକ ଅଂଶ ବାର୍ଷିକ ଭେଟି ସ୍ୱରୂପ ରାଜାଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିଲା । ସେନାର ପାଳନ ପୋଷଣରେ ସେମାନେ ଅବଶେଷାଂଶର ଉପଯୋଗ କରୁଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ କାଳରେ ଏ ସେନା ରାଜାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗୁଥିଲା ।

ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସାମନ୍ତମାନଙ୍କୁ ଭୂଦାନର ଅନୁମତି ଥିଲା । ଏହାର ପରିଣାମରେ ସେମାନେ ନିଜସ୍ୱ ଉପସାମନ୍ତ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏଇ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଆଦେଶ ଓ ଦାୟିତ୍ୱର ଏକ ଅନୁକ୍ରମ ଜନ୍ମ ନେଉଥିଲା । ଭାରତରେ ସାମନ୍ତମାନେ ବିବିଧ ଉପାଧି ଧାରଣ କରୁଥିଲେ । ଅଧିକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣମାନେ ନିଜକୁ *ମହାସାମନ୍ତ, ମହାମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର* ଆଦି ରୂପେ ଅଭିହିତ କରୁଥିଲେ । କମ୍ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣମାନେ *ରାଜା, ରାଣକ, ସାମନ୍ତ, ଠାକୁର, ଭୋଗିକ* ଆଦି ଉପାଧି ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ।

ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏ ଭୂମ୍ୟଧିକାର ହସ୍ତାନ୍ତରଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ମୂଳ ୨ୟ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇ ଆସୁଥିବା ଭୂଦାନରେ ଠାବ କରାଯାଇଛି । ଦାନ ଗ୍ରହଣର ହିତାଧିକାରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ କେବଳ ଭୂମିକର ସଂଗ୍ରହ କରୁ ନ ଥିଲେ ଆଇନ ଶୃଙ୍ଖଳା ରକ୍ଷାର ଦାୟିତ୍ୱ ମଧ ବହନ କରୁଥିଲେ । ୭ମ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଏ ଚଳଣି ସମାଜର ଅପର ଶ୍ରେଣୀଙ୍କୁ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହେଲା । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବେ କହିବାକୁ ଗଲେ ରାଜ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ନଗଦ ଦରମା ବଦଳରେ ଭୂମି ଦାନ କରାଗଲା । କାଳ କ୍ରମେ ଏ ଦାନଗୁଡ଼ିକ ଆନୁବଂଶିକ ହେବା ଏକ ପ୍ରବଣତାରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ରାଜ କର୍ମଚାରୀ ଓ 'ସାମନ୍ତ'ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଲୋପ ପାଇଲା । ଆନୁବଂଶିକ ସାମନ୍ତମାନେ ରାଜ କର୍ମଚାରୀ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ ଏବଂ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ସାମନ୍ତମାନଙ୍କ ଉପାଧି ଓ ସମ୍ଭବତଃ ବିଶେଷାଧିକାର ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ।

୭ମ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଶାସକ ଶ୍ରେଣୀର ଗ୍ରାମୀକରଣ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଆଲୋଚ୍ୟ କାଳରେ ମୁଦ୍ରାର ବିରଳତାରୁ ଏ ପ୍ରବଣତା (ମୌର୍ଯ୍ୟ ସମୟରୁ) ବାଣିଜ୍ୟ ସହ ସହରୀ ଜୀବନର ଦ୍ରୁତ ଅବକ୍ଷୟର ଏକ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟିରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ କର୍ମଚାରୀ ଓ ଅଭିଜାତମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଧାରଣର ଉତ୍ସ ଥିଲା କେବଳ ଭୂମି । କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ରାଜନୀତିକ ଶକ୍ତିର ବିସ୍ଥାପନ, ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭୂମ୍ୟଧିକାରୀଙ୍କ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଏବଂ ରାଜପୁତ ଭଳି ଯୋଦ୍ଧା ଜାତିର ଉଦୟ ଥିଲା ଏ ପରିବେଶର ସ୍ୱାଭାବିକ ପରିଣତି ।

୨.୩ ଖ୍ରୀ. ୧୧୯୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଜୟ

ନବମରୁ ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ 'ଯୋଦ୍ଧା ଜାତି'ମାନଙ୍କ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିଲା । ସାମରିକ ଶାସକ କୁଟୁମ୍ବ ସମୂହ ପରିଶେଷରେ ଗୋଟିଏ ଜାତି ରାଜପୁତ ରୂପେ ସଂଗଠିତ ହେଲେ । ରାଜପୁତ ଶବ୍ଦଟି ସଂସ୍କୃତ ରାଜପୁତ୍ରରୁ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ । ଏ ସମୟରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦାବି କରୁଥିବା ଚାରି ରାଜପୁତ କୁଟୁମ୍ବ ଥିଲା ପ୍ରତିହାର, ଚାଲୁକ୍ୟ, ଚୌହାନ (ଅପର ନାମ ଚହାମଣ) ଓ ସୋଲଙ୍କି ।

ରାଜନୀତିକ ଓ ସାମରିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ମାମୁଦ ଗଜନୀଙ୍କ ଆକ୍ରମଣ ଥିଲା ଦିଲ୍ଲୀରେ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ପୂର୍ବ ସଙ୍କେତ । ଖ୍ରୀ. ୧୦୦୦ରେ ସହିଆ ରାଜା ଜୟପାଳଙ୍କ ନିର୍ମୂଳନ ସହ ଆରବ୍ଧ ମାମୁଦଙ୍କ ଆକ୍ରମଣ ଥିଲା ପ୍ରାୟ ଏକ ବାର୍ଷିକ ଘଟଣା । ଖ୍ରୀ. ୧୦୩୦ରେ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସହ ହିଁ ଏହାର ସମାପନ ଘଟିଥିଲା । ମୁଲତାନ ପରେ ସେ ପଞ୍ଜାବ ଅଧିକାର କଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ମାମୁଦ ଗଙ୍ଗା-ଯମୁନା ଦୋଆବରେ କ୍ଷିପ୍ର ଆକ୍ରମଣମାନ କରିଥିଲେ । ଭାରତ ପ୍ରତି ମାମୁଦ ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ହେବାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଥିଲା ଏହାର ପ୍ରଚୁର ସମ୍ପଦ ଯାହାର ଏକ ବିଶେଷ ଅଂଶ ନଗଦ, ଅଳଙ୍କାର ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମା ରୂପେ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ମହଜୁଦ ଥିଲା । ଏଇଥି ପାଇଁ ଖ୍ରୀ.୧୦୦୦ରୁ ଖ୍ରୀ.୧୦୨୬ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଥାନେଶ୍ୱର, ମଥୁରା, କନୌଜ ଓ ପରିଶେଷରେ ସୋମନାଥ ଆଦି ମନ୍ଦିର-ନଗରୀ ଉପରେ ଆକସ୍ମିକ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ ଭାରତୀୟ ପ୍ରତିରୋଧ ଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତର ତୁର୍କ ବିଜୟ ପାଇଁ ବାଟ ଫିଟିଲା । ଏ

ଆକ୍ରମଣ ପରେ ବାହ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ ବିରୋଧରେ ସମ୍ମିଳିତ ପ୍ରତିରୋଧ ପାଇଁ ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିର ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତତା ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଥିଲା ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ମାମୁଦଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଅଳ୍ପ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଭାଗ୍ୟରେ ସେଇଆ ଘଟିଲା ଯାହା ଅପର ସକଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଭାଗ୍ୟରେ ସଚରାଚର ଘଟେ । ଦୁଃସାହସୀ ତୁର୍କ ସୈନିକ ପୁଞ୍ଜକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଗଠିତ ନୂତନ ଉଦୀୟମାନ କ୍ଷମତାକେନ୍ଦ୍ର ସମୂହ ପୁରାତନର ସ୍ଥାନ ନେଲା । ଗଜନୀ ଅଧିକାର ଭୁକ୍ତ ଖୁରାସାନ ଓ ଟ୍ରାନ୍‌ସଅକ୍‌ସିଆନା ପ୍ରଥମେ ସେଲଜକ ଓ ପରେ ଖ୍ୱାରିଜମ ସାହଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ହେଲା । ସନସବାନି ବଂଶାଧୀନ ଘୋର ରାଜ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଗୃହଭୂମି ଆଫଗାନିସ୍ତାନରେ ସେମାନଙ୍କ ଆଧିପତ୍ୟର ଅନ୍ତ ଘଟିଲା । ତେବେ ଗଭୀର ଆଘାତର ଏ ଲହର ମଧ୍ୟରେ ପଞ୍ଜାବ ଓ ସିନ୍ଧରେ ଗଜନୀ ଶାସନ ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ.୧୧୭୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତିଷ୍ଠି ରହିଥିଲା ।

ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ଭାରତରେ ଗଜନୀ ଅଞ୍ଚଳର ବିସ୍ତାର ସ୍ଥିର କରି କହିବା ଆୟାସସାଧ୍ୟ । ଉତ୍ତରରେ ସିଆଲକୋଟ ଏବଂ ସମ୍ଭବତଃ ପେଶବାର ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ସୀମାରେ ନିରନ୍ତର ଚୌହାନ ରାଜପୁତମାନଙ୍କ ଚାପ ପଡୁଥିଲା । ସେମାନେ ପଞ୍ଜାବର ଏକ ଅଂଶରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ପୁନଃପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାରେ ସଫଳ ହୋଇଥିଲେ ।

ଆକ୍ରମଣର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀଙ୍କ ସାମରିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ପଞ୍ଜାବ ଓ ସିନ୍ଧ ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହାସଲ । ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଆକ୍ରମଣକାରୀମାନେ ଅଧିକ ଉତ୍ତରକୁ ଥିବା ସାର୍ବଜନୀନ ଖାଇବର ଗିରିବର୍ତ୍ମ ଦେଇ ସିନ୍ଧୁ ସମତଳରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିଲେ । ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀ କିନ୍ତୁ ଗୋମଲ ଗିରିବର୍ତ୍ମ ଦେଇ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲେ । ଖ୍ରୀ.୧୧୭୯ ସୁଦ୍ଧା ପେଶବାର, ଉଚ୍ଚ ଓ ମୁଲତାନ ଅଧିକୃତ ହେଲା । ପରେ ଲାହୋର ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରାଗଲା । ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀ ଏଣିକି ଆହୁରି ଆଗକୁ ବଢ଼ିଲେ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଗାଙ୍ଗେୟ ସମତଳକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରୁଥିବା ରାଜପୁତ ରାଜ୍ୟ ସମୂହ ବିରୋଧରେ ସେ ସାମରିକ ଅଭିଯାନ ଚଳାଇଲେ । ଭାରତର ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାର କୁହାଯାଉ ଥିବା ଅଜମେର ଠାରୁ ଦିଲ୍ଲୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳର ଶାସକ ଥିବା ଚୌହାନମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏହାର ଚାପ ସର୍ବାଧିକ ଅନୁଭୂତ ହେଲା । ଖ୍ରୀ.୧୧୯୧ରେ ଭଟିଣ୍ଡା ଅବରୋଧ କରାଗଲା । ସେନା ତତ୍କାଳ

ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଲା । କିନ୍ତୁ ପୃଥ୍ୱିରାଜଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଚୌହାନମାନେ ଘୋରୀମାନଙ୍କୁ ଶୋଚନୀୟ ଭାବେ ପରାସ୍ତ କରି ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଏହାର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଷ ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀ ଆହୁରି ବିଶାଳ ସେନା ସହ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲେ । ଖ୍ରୀ.୧୧୯୨ରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ତିରୋରୀ ଯୁଦ୍ଧରେ ଚୌହାନମାନଙ୍କର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ପରାଜୟ ଘଟିଲା । ହାନସି, କୁହରାମ, ସରସୁତି ଆଦି ସକଳ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସାମରିକ ସ୍ଥଳ ତତ୍କାଳ ଅଧିକୃତ ହେଲା ଏବଂ ସେଠାରେ ସେନା ମୁତୟନ କରାଗଲା । ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀ କେନ୍ଦ୍ର ଏସିଆ ଅଭିଯାନରେ ଫେରିଗଲେ । କିନ୍ତୁ ପଛରେ ଛାଡ଼ିଗଲେ କୁତବୁଦ୍ଦିନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଦିଲ୍ଲୀ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ଠାରେ ଏକ ଦଖଲକାରୀ ସେନା । ବିଜୟର ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ଓ ଦୃଢ଼ୀକରଣ ପାଇଁ କୁତବୁଦ୍ଦିନଙ୍କୁ ପ୍ରଶସ୍ତ କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ କରାଯାଇ ଥିଲା ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୧

ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୧. ମାମୁଦ ଗଜନୀଙ୍କ ଭାରତ ଆକ୍ରମଣର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କ'ଣ ଥିଲା ?

....

....

....

....

....

ପ୍ରଶ୍ନ ୨. ଭାରତରେ ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀଙ୍କ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଜୟ ଉପରେ ବିଶଦ ଭାବେ ଉଲ୍ଲେଖ କରନ୍ତୁ ।

....

....

....

....

....

୨.୪ ଘୋରୀ ଆକ୍ରମଣ ଖ୍ରୀ.୧୧୯୨-୧୨୦୬

ତିରୋରୀ ଯୁଦ୍ଧ ଭାରତ ଇତିହାସରେ ଏକ ଯୁଗାନ୍ତର ସୂଚକ । ତୁର୍କ ଆଧିପତ୍ୟ ପାଇଁ ଏହା ମାର୍ଗ ଉନ୍ମୋଚନ କଲା । ଏ ସମୟରୁ ରାଜପୁତ ଶକ୍ତି ଅବକ୍ଷୟର ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଆଗାମୀ କିଛି କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘୋରୀମାନେ ସମଗ୍ର ଅଧିକୃତ ଅଞ୍ଚଳର ଶାସନ ନିଜ ହାତକୁ ତତ୍କାଳ ନେବା ସୁବିଧାଜନକ ମନେ କଲେ ନାହିଁ । ଯେଉଁଠି ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ଅନୁମିତ ହେଉଥିଲା ସେଠାରେ ସେମାନେ ତୁର୍କ ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାରକାରୀ ରାଜପୁତମାନଙ୍କୁ ଶାସନ ଚଳାଇ ରଖିବାକୁ ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଅଜମେରରେ ପୃଥ୍ୱିରାଜଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଅଧସ୍ତନ ଶାସକ ଭାବେ ଶାସନ କରିବାର ଅନୁମତି ଦିଆଯାଇ ଥିଲା । ତେବେ ଏ ଅସହଜ ସନ୍ତୁଳନ ବହୁ ସମୟରେ ଘୋରୀମାନଙ୍କ ରାଜକୀୟ ଯୋଜନା ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ଶାସକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘଟୁଥିବା ସଂଘର୍ଷ ଦ୍ୱାରା ବାରଂବାର ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିଲା ।

ଆଇବାକଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ତୁର୍କମାନେ ସକଳ ଦିଗରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ଜାରି ରଖିଥିଲେ । ହାନସି ଦୁର୍ଗର ଜୀର୍ଣ୍ଣୋଦ୍ଧାର ପରେ ଖ୍ରୀ. ୧୧୯୨ର ଅନ୍ତ ବେଳକୁ ଆଇବାକ ଉପର ଦୋଆବରେ ଏକ ସାମରିକ ଆଧାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଯମୁନା ଅତିକ୍ରମ କଲେ । ଖ୍ରୀ. ୧୧୯୨ରେ ହିଁ ମେରଠ ଓ ବରାନ (ଆଧୁନିକ ବୁଲନ୍ଦସର) ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଲା । ଖ୍ରୀ. ୧୧୯୩ରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଅଧିକୃତ ହେଲା । ଅବସ୍ଥିତି ଓ ଐତିହାସିକ ପରମ୍ପରା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭାରତରେ ତୁର୍କ ଶକ୍ତିର ରାଜଧାନୀ ହେବା ପାଇଁ ଏହା ଥିଲା ସବୁଠାରୁ ଉପଯୁକ୍ତ । ଏହା ଥିଲା ଉଭୟ ଘୋରୀମାନଙ୍କ ଶକ୍ତି କେନ୍ଦ୍ର ପଞ୍ଜାବର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଏବଂ ପୂର୍ବାଭିମୁଖୀ ଅଭିଯାନ ପ୍ରେରଣ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥଳ । ଖ୍ରୀ. ୧୧୯୪ରେ ଆଇବାକ ଦ୍ୱିତୀୟ ଥର ପାଇଁ ଯମୁନା ଅତିକ୍ରମ କରି କୋଲ (ଆଲିଗଡ଼) ଅଧିକାର କଲେ ।

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ସାମରିକ ସାଫଲ୍ୟ ଚନ୍ଦାୱର (ଏଟା ଓ କାନପୁର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ) ସମୀପରେ ଗହଦବଳ ବଂଶୀ ରାଜା ଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ପାଇଁ ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀଙ୍କୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କଲା । ପରିଶେଷରେ ଜୟଚନ୍ଦ୍ର ପରାସ୍ତ ହେଲେ । ଏହାପରେ ଭରସ, ଅସନି ଓ ଅପର ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସହରରେ ତୁର୍କ

ସାମରିକ ଛାଉଣି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଗଲା । ତେବେ ଖ୍ରୀ.୧୧୯୮-୯୯ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କନୌଜର ରାଜଧାନୀ ଅଧିକୃତ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲା ।

ଘୋରୀମାନେ ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିଥିବା ଅପର ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷେତ୍ର ଥିଲା ଖ୍ରୀ. ୧୧୯୫-୯୬ରେ ବାୟନା, ଗ୍ୱାଲିୟର ଓ ଅନହିଲୱାଡ଼ା ଏବଂ ଖ୍ରୀ. ୧୧୯୭-୯୮ରେ ବଦାୟୁଁ । ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ବର୍ତ୍ତି ଯାଇଥିବା ଶେଷ ରାଜପୁତ ଶାସକକୁଳ ବୁନ୍ଦେଲଖଣ୍ଡର ଚନ୍ଦେଲାମାନଙ୍କ ବିରୋଧରେ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ଗ୍ରହଣ କରାଗଲା । ଖ୍ରୀ. ୧୨୦୨ ପାଖାପାଖି କାଲିଞ୍ଜର, ମହୋବା ଓ ଖଜୁରାହୋ ଅଧିକାର କରି ଏକ ସାମରିକ ପ୍ରଭାଗ ଅଧୀନରେ ସ୍ଥାପନ କରାଗଲା ।

ଖ୍ରୀ. ୧୨୦୩ରୁ ତୁର୍କମାନେ ଭାରତୀୟ ଉପମହାଦେଶର ପୂର୍ବ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ଆକ୍ରମଣ କରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଧରଣର ସଫଳତା ହାସଲ କଲେ । ବକ୍ତିଆର ଖାଲଜି ଓ ତାଙ୍କ ଜନଜାତି 'ସୁଲତାନୀ ଶାସନ' ପାଇଁ ମଗଧ ଅଧିକାର କଲେ । ତାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ତୁର୍କ ଅତିକ୍ରମଣ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସେନଙ୍କ ଶାସିତ ବଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା ।

ମୋଟାମୋଟି ଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଘୋରୀମାନେ ଉତ୍ତର ଭାରତର ବହୁଳାଂଶରେ ସ୍ୱୀୟ ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ତଥାପି ସେମାନେ ଏକ କମ୍ପାୟମାନ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ହିଁ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଥିଲେ । ବିଜିତ କ୍ଷେତ୍ର କେବେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରୁ ଖସିଯିବ ତା'ର କିଛି ଇୟତ୍ତା ନ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଏକ ସ୍ଥିର ଭିତ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାକୁ ବହୁ ଦଶନ୍ଧି ଲାଗିଥିଲା ।

୨.୫ ଖ୍ରୀ. ୧୨୦୬ରୁ ୧୨୬୬ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସଂଘର୍ଷ ଓ ଦୃଢ଼ୀକରଣ

ଖ୍ରୀ. ୧୨୦୬ରୁ ଖ୍ରୀ. ୧୨୯୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୟ ଥିଲା ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ଗଠନାତ୍ମକ ଏବଂ ସର୍ବାଧିକ ଆହ୍ୱାନପୂର୍ଣ୍ଣ କାଳ । ଘୋରୀ ଶାସକ ଶ୍ରେଣୀ ଭିତରେ ଏବଂ ତତ୍ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନବୀକୃତ ରାଜପୁତ ପୁନରୁତ୍ଥାନ ବିରୋଧରେ ଦୀର୍ଘ ଓ ବହୁକୋଣୀୟ ସଂଘର୍ଷ ଏହାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୨୦୬ରେ ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀଙ୍କ ଆକସ୍ମିକ ବିୟୋଗର ପରିଣାମ ଥିଲା ଆଧିପତ୍ୟ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ତିନି ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସେନାପତି ତାଜଉଦ୍ଦିନ ୟଲଦୁଜ, ନାସିରୁଦ୍ଦିନ କବାଚା ଓ କୁତବୁଦ୍ଦିନ ଆଇବାକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂଗ୍ରାମ । ଆଫଗାନିସ୍ତାନ ଓ ଉପର ସିନ୍ଧ ମାର୍ଗବର୍ତ୍ତୀ କରମାନ ଓ ସଙ୍କୁରନ ୟଲଦୁଜଙ୍କ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ଥିବା ବେଳେ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଚ୍ଛ୍ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ କବାଚା । ଆଇବାକ ଥିଲେ ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀଙ୍କ 'ରାଜପ୍ରତିଭୂ' ଏବଂ ଭାରତରେ ମୁତୟନ କରାଯାଇ ଥିବା ସେନାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ । ପ୍ରାବିଧିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତଥାପି ଜଣେ ଦାସ ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ମାଲିକଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଅଳ୍ପ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ସୁଲତାନ ଉପାଧି ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ୱୀୟ ଅଧିକାର ବଳରେ ଏକ ସତ୍ତା ଭାବେ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଏଇ ଘଟଣାରୁ ଠାବ କରାଯାଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣାବଳୀ ଏହାକୁ ଏକ ବାସ୍ତବତାରେ ପରିଣତ କରିଥିଲା ।

ୟଲଦୁଜଙ୍କ ପଞ୍ଜାବ ଅଧିକାର ଆକାଙ୍କ୍ଷାକୁ ବିଫଳ କରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଆଇବାକ (ଖ୍ରୀ. ୧୨୧୦) ତାଙ୍କର ମାତ୍ର ଚାରି ବର୍ଷର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଶାସନର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଲାହୋରକୁ ରାଜଧାନୀ ସ୍ଥାନାନ୍ତର କରିଥିଲେ । ଭାରତରେ ନିଜକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ୟଲଦୁଜଙ୍କ ପ୍ରୟାସ ଥିଲା ଏକ ବାଧ୍ୟବାଧକତା । ଏହାର ଆଂଶିକ କାରଣ ଥିଲା ଘୋରରୁ ଖ୍ୱାରିଜମ ସାହଙ୍କ ନିରନ୍ତର ଅଗ୍ରଗମନ ।

ଜାମାତା ଇଲତୁତମିସ ଥିଲେ ଆଇବାକଙ୍କ ସିଂହାସନର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ । ସେ ଦିଲ୍ଲୀକୁ ରାଜଧାନୀ ଫେରାଇ ଆଣିଲେ । ଏତିକି ବେଳକୁ ତୁର୍କ ଅଧିକୃତ ଅଞ୍ଚଳର ବିଶାଳ ଅଂଶ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରୁ ଖସିଯାଇ ଥିଲା ତଥା ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାରକାରୀ ରାଜପୁତ ମୁଖିଆମାନେ ଭେଟି ଦେବା ବନ୍ଦ କରିଦେଇ ଥିଲେ ଏବଂ ଅଧୀନତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ଚଉଠ ଶତାବ୍ଦୀ ଶାସନ(ଖ୍ରୀ. ୧୨୧୦-୧୨୩୬)ର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଥିଲା ହୃତ୍ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୁଲତାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ପୁନଃପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ସଂଗଠିତ ଅଭିଯାନ । ଖ୍ରୀ. ୧୨୧୫ରେ ତିରୋରୀରେ ୟଲଦୁଜ ପରାସ୍ତ ହେଲେ ଏବଂ ଖ୍ରୀ. ୧୨୧୭ରେ ଇଲତୁତମିସ କବାଚାଙ୍କ ଠାରୁ ଲାହୋର ପ୍ରଦେଶ ଛଡ଼ାଇ ଆଣି ସେଠାରେ ଶାସକ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ ।

ଏ ଘଟଣାର ତିନି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଚେଙ୍ଗିଜ ଖାଁଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ମଙ୍ଗୋଲମାନେ ପଞ୍ଜାବରେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣକାରୀ ଖ୍ୱାରିଜମ ଶାସକଙ୍କ ପୁତ୍ର ଜଲାଲୁଦ୍ଦିନ ମଙ୍ଗବରନିଙ୍କ ଅନୁଧାବନ ପୂର୍ବକ ସିନ୍ଧୁ ନଦୀ

ତଟରେ ପଦାର୍ପଣ କଲେ । ମଙ୍ଗୋଲମାନେ ଥିଲେ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନଙ୍କ ସ୍ଥାୟୀ ଚିନ୍ତାର କାରଣ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ ।

ମଙ୍ଗୋଲ ଉପସ୍ଥିତି ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରେ ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ଦୃଢ଼ୀକରଣ ଯୋଜନାକୁ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ କରିଦେଇ ଥିବା ବେଳେ ଅପର ପକ୍ଷରେ ଉଛ୍‌କୁ ନିଜ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରଖିଥିବା କବାଚାଙ୍କ ବିଧ୍ୱଂସ ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି କଲା । କବାଚା ମଙ୍ଗବରନିଙ୍କ ଆକ୍ରମଣର ଶରବ୍ୟ ହେଲେ । ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ ଇଲତୁତମିସ ଭଟିଣ୍ଡା, କୁହରାମ ଓ ସରସୁତି ହାସଲ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହେଲେ । ଖ୍ରୀ. ୧୨୨୮ ପାଖାପାଖି ସେ ମୁଲତାନ ଓ ଉଛ୍ ଉପରେ ଯୁଗପତ୍ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ପରାଜିତ କବାଚା ନିଜକୁ ସିନ୍ଧୁ ନଦୀରେ ନିମଜ୍ଜିତ କଲେ । ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ଉପରେ ଏକୀକୃତ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଏଣିକି ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବପର ହେଲା । ରାଜପୁତାନାରେ ତୁର୍କମାନେ ରଣଥମ୍ଭୋର, ମନ୍ଦୋର, ଜାଲୋର, ବୟାନା ଓ ଥଙ୍ଗିର ପୁନଃପ୍ରାପ୍ତ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ଖ୍ରୀ. ୧୨୨୫ ପରେ ଇଲତୁତମିସ ପୂର୍ବ ଆଡ଼କୁ ମୁହାଁଇଲେ । କାଁ ଭାଁ ସାମରିକ ସଫଳତା ସତ୍ତ୍ୱେ ବଙ୍ଗଳାର ଲକ୍ଷ୍ନୌତି ଓ ବିହାର ସୁଲତାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ ଟାଳି ଚାଲିବା ଅବ୍ୟାହତ ରହିଥିଲା । ଜଣେ ଆଧୁନିକ ଐତିହାସିକ ସୁଲତାନଙ୍କ ସଫଳତାର ଆକଳନ ନିମ୍ନ ମତେ କରିଛନ୍ତି:

"ପ୍ରାଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରଥମ ରୂପରେଖ ପାଇଁ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଋଣୀ । ସେ ଏକ ନିରଙ୍କୁଶ ରାଜତନ୍ତ୍ରର ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ଯାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଖାଲଜିମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ସାମରିକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ଅସ୍ତ୍ର ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲା । ଦିଲ୍ଲୀରେ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ ଓ ଏହାର ସାର୍ବଭୌମ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ରୂପରେଖକାର ଆଇବାକ ଏବଂ ଇଲତୁତମିସ ପ୍ରଶ୍ନାତୀତ ଭାବେ ଏହାର ପ୍ରଥମ ରାଜା ।"

ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ତୁର୍କମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଷ୍ଠୀକନ୍ଦଳ ଓ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ତୀବ୍ର ରୂପ ଧାରଣ କଲା । ପ୍ରାୟ ତିରିଶି ବର୍ଷରେ ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ବଂଶର ଚାରିଜଣ ଶାସକ ସିଂହାସନ ଅଧିକାର କଲେ । ଏ ବର୍ଷଗୁଡ଼ିକରେ ଶୀର୍ଷ ରାଜନୀତିର ଦିକ୍ ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ସର୍ବ ପ୍ରମୁଖ ଗୋଷ୍ଠୀଟିକୁ *ତୁର୍କାନ-ଇ ଚିହିଲଗାନି ବନ୍ଦଗାନ ସାମସି* (ଇଲତୁତମିସଙ୍କ 'ଚାଳିଶି' ତୁର୍କ କ୍ରୀତଦାସ 'ଅଧିକାରୀ') ରୂପେ ଚିହ୍ନଟ

କରାଯାଇଛି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଐତିହାସିକ ଜିଆଉଦ୍ଦିନ ବରାନି ଏ ସଙ୍କଟପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଷଗୁଡ଼ିକର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ, ସାରଭୂତ ତଥା ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବରଣ ଛାଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି:

"ସାମସୁଦ୍ଦିନ (ଇଲତୁତମିସ)ଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ମାଲିକ, ଓ୍ୱଜିର... ବିଦ୍ୱାନ, ପ୍ରାଜ୍ଞ ଓ ସମର୍ଥମାନଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ହେତୁ ସୁଲତାନ (ସାମସୁଦ୍ଦିନ)ଙ୍କ ଦରବାର ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ହୋଇପାରି ଥିଲା । ... କିନ୍ତୁ ସୁଲତାନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ... ତାଙ୍କର 'ଚାଳିଶି' ତୁର୍କ କ୍ରୀତଦାସ ମଜବୁତ ସ୍ଥିତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ... ତୁର୍କ କ୍ରୀତଦାସ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଆଧିପତ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ମହତ ଜନ୍ମା ଏ ସକଳ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ... ସାମସୁଦ୍ଦିନଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀମାନଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ବିଭିନ୍ନ ଆଳରେ ଧ୍ୱଂସ କରି ଦିଆଗଲା । "

ବରାନିଙ୍କ ବିବରଣ ପ୍ରଧାନତଃ ସମକାଳୀନ ଘଟଣାବଳୀ ଦ୍ୱାରା ପରିପୁଷ୍ଟ । ଖ୍ରୀ. ୧୨୩୫ରୁ ୧୨୬୬ ମଧ୍ୟରେ ରାଜନୀତିକ ଘଟଣାବଳୀ ସୁଲତାନ ଏବଂ ନିଜର ବିଶେଷ ସ୍ଥିତି ଧରି ରଖିବାକୁ ବଦ୍ଧପରିକର ଏକ ସାମରିକ ଅଭିଜାତ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଘୂର୍ଣ୍ଣାୟମାନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସନ୍ତୁଳନ ବହୁ ସମୟରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପକ୍ଷ ପ୍ରତି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଢଳି ରହୁଥିଲା ।

ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଉପରେ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଥିଲା । କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜପୁତ ମୁଖିଆ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ନେତୃତ୍ୱର ଅବଜ୍ଞା ଦ୍ୱାରା ରାଜନୀତିକ ଅସ୍ଥିରତା ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିଲା । ଅଧିକନ୍ତୁ ପଞ୍ଜାବର ଆଖପାଖରେ ମଙ୍ଗୋଲମାନେ ଥିଲେ ନିରନ୍ତର ସକ୍ରିୟ ।

୨.୬ ବଲବନ(ଖ୍ରୀ.୧୨୬୬-୧୨୮୭)ଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଦୃଢ଼ୀକରଣ

ବଲବନ ନିଃସନ୍ଦେହରେ ଦିଲ୍ଲୀର ସୁଲତାନୀ ଶାସନ ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଏହାର ସରକାର ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକୁ ରୂପ ଦେବାରେ ଥିଲେ ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥପତି । ସେ ରାଜତନ୍ତ୍ରର କ୍ଷମତାକୁ ଦୃଢ଼ ରୂପେ ଜାହିର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏଥିରେ ବୃଦ୍ଧି ଘଟାଇ ଥିଲେ । ଖ୍ରୀ. ୧୨୬୬ରେ ବଲବନଙ୍କ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ଦ୍ୱାରା ସୁଲତାନୀ ଶାସନକୁ ଜଣେ କଠୋରମନା

ଶାସକ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ବଲବନ ନିଜ ପାଇଁ ଦୁଇଟି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିଥିଲେ: (୧) ବିସ୍ତୃତ ଦରବାରୀ ରୀତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ଏବଂ ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କ ଠାରୁ ଶାସକଙ୍କୁ ଦୂରେଇ ତଥା ତାଙ୍କୁ ଭୟ ଯୁକ୍ତ ସମ୍ମାନର ଏକ ପ୍ରତୀକରେ ରୂପାନ୍ତର କରୁଥିବା ସସ୍‌ସାନୀ ପରମ୍ପରାର ଅନ୍ତର୍ନିବେଶ ଘଟାଇ ସିଂହାସନର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୃଦ୍ଧି; (୨) ତୁର୍କ ଶକ୍ତିର ଦୃଢ଼ୀକରଣ । ବଲବନଙ୍କ ମତରେ ସୁଲତାନ ଥିଲେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଭଗବଦ୍ ଛାୟା *(ଜିଲ-ଇ-ଇଲାହି)* ଏବଂ ଦିବ୍ୟ କରୁଣାର ଗ୍ରହୀତା *(ନିବ୍ୟାବତ-ଇ-ଖୁଦାଇ)* । ସୁଲତାନଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଉତ୍‌ଥାନ ପାଇଁ ସେ ନିରଙ୍କୁଶ ଢଙ୍ଗରେ ଶାସନ କଲେ ଏବଂ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ବଲବନ ଦୃଢ଼ ହସ୍ତରେ ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ ସଙ୍ଗକୁ ପ୍ରାଶାସନିକ କାର୍ଯ୍ୟବିଧିକୁ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ କଲେ ।

ରାଜ ପ୍ରତିନିଧି ରୂପେ ବଲବନ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ସମସ୍ୟା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉତ୍ତମ ଭାବେ ଅବଗତ ଥିଲେ । 'ଚାଳିଶି' ରୂପେ ଅଭିହିତ ଅଭିଜାତଙ୍କ ଠାରୁ ରାଜତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତି ଅସଲ ବିପଦ ରହିଥିବା ସେ ଜାଣିଥିଲେ । ରାଜତନ୍ତ୍ରର କ୍ଷମତା ଓ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ବୃଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ସମ୍ଭବପର ବୋଲି ସେ ଦୃଢ଼ ନିଶ୍ଚିତ ଥିଲେ । ସେ ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ପରିବାରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଦସ୍ୟଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲେ ଏବଂ *ଚହଲଗାନି*ଙ୍କୁ ମରଣାନ୍ତକ ଆଘାତ ଦେଲେ ।

ଅଭିଜାତଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କ ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ବଲବନ କଠୋର ଦରବାରୀ ଶୃଙ୍ଖଳା ଏବଂ *ସିଜଦା* (ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ) ଓ *ପୈବସ* (ସୁଲତାନଙ୍କ ପଦଚୁମ୍ବନ) ଭଳି ନୂତନ ପ୍ରଥା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କଲେ । ଲୋକଙ୍କ ମନରେ ସରକାରର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଏହା ପ୍ରତି ଭୟର ଛାପ ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ସେ ଏକ ଭବ୍ୟ ଦରବାରର ଆୟୋଜନ ସଙ୍ଗକୁ ପାରସୀ ଉତ୍ସବ *ନୌରୋଜ* ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କଲେ । ତାଙ୍କୁ କେହି ଅଗମ୍ଭୀର ମୁଦ୍ରାରେ ନ ଦେଖୁ ଏଇ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବଲବନ ଦରବାରରେ ହାସ ପରିହାସ ଏପରିକି ମଦ୍ୟପାନ ନିଷିଦ୍ଧ କଲେ । କେବଳ ସର୍ବାଧିକ ଆଜ୍ଞାକାରୀଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ଅପର ସକଳ ଅଭିଜାତଙ୍କୁ ସେ ନ୍ୟାୟୋଚିତ ହେଉ କି ଅନ୍ୟାୟୋଚିତ ଯେନ କେନ ପ୍ରକାରେ ନିର୍ମୂଳ କଲେ । ଅଯୋଧ୍ୟାର ଶାସକ ହୟବତ ଖାଁଙ୍କୁ ଜଣେ ମଦ୍ୟପର ହତ୍ୟା ଅଭିଯୋଗରେ ଦଣ୍ଡିତ କରାଗଲା । ଭଟିଣ୍ଡାର ଶାସକ ସେର ଖାଁଙ୍କୁ ବିଷ ଦିଆଗଲା । ବଲବନ ଥିଲେ ଗଭୀର ଜାତିବାଦୀ । ସେ ପ୍ରଶାସନରୁ ଅଣତୁର୍କମାନଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ତୁର୍କ ଅଭିଜାତମାନଙ୍କ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସମର୍ଥକ ରୂପେ ଉଭା ହୋଇଥିଲେ । ଭାରତୀୟ

ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଶାସନରେ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପଦବୀ ଦିଆଯାଇ ନ ଥିଲା । ଅଭିଜାତମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଉପରେ ନଜର ରଖିବା ପାଇଁ ସେ ଗୁପ୍ତଚର ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ ।

ସୁଲତାନ ହେବା ବେଳେ ବଲବନଙ୍କ ସ୍ଥିତି ସୁରକ୍ଷିତ ନ ଥିଲା । ଅନେକ ତୁର୍କ ମୁଖିଆ ଥିଲେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଶତ୍ରୁମନୋଭାବାପନ୍ନ । ମଙ୍ଗୋଲମାନେ ସୁଲତାନୀ ରାଜ୍ୟ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ପାଇଁ ମଉକା ଉଣ୍ଡୁଥିଲେ । ଦୂର ପ୍ରଦେଶର ଶାସକମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଶାସକମାନେ ସାମାନ୍ୟ ସୁଯୋଗ ପ୍ରାପ୍ତି ମାତ୍ରେ ବିଦ୍ରୋହ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ଦୋଆବ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଇନ ଶୃଙ୍ଖଳା ସ୍ଥିତି ବିଗିଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ଗଙ୍ଗା-ଯମୁନା ଦୋଆବ ଓ ଅଯୋଧ୍ୟାର ସଡ଼କରେ ଚୋର ଡକାୟତ ଘୂରି ବୁଲୁଥିଲେ । ଏଥିଯୋଗୁଁ ପୂର୍ବ କ୍ଷେତ୍ର ସହ ଯୋଗାଯୋଗ ଆୟାସସାଧ ହୋଇଯାଇ ଥିଲା । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେକ ରାଜପୁତ ଜମିଦାର ଦୁର୍ଗ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସରକାରକୁ ଅମାନ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ମେଓ୍ୱାଟୀମାନେ ଦିଲ୍ଲୀ ଉପାନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜନତାଙ୍କୁ ଲୁଟ୍ କଲା ଭଳି ସାହସ ପୋଷଣ କରୁଥିଲେ ।

ଏ ସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ବଲବନ ଏକ କଠୋର ନୀତି ଅବଲମ୍ବନ କଲେ । ଉଭୟ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଦମନ ଏବଂ ପଞ୍ଜାବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଶିଆସି ଦିଲ୍ଲୀର ସୁଲତାନୀ ଶାସନ ପ୍ରତି ଗମ୍ଭୀର ଆପଦ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବା ମଙ୍ଗୋଲମାନଙ୍କ ବିତାଡ଼ନ ପାଇଁ ସେ ଏକ ଦୃଢ଼ କେନ୍ଦ୍ରୀକୃତ ସେନା ଗଠନ କଲେ । ସେ *ଦିଓ୍ୱାନ-ଇ-ଅର୍ଜ*(ସାମରିକ ବିଭାଗ)ଠାରୁ *ଦିଓ୍ୱାନ-ଇ-ଓ୍ୱିଜାରତ*(ଅର୍ଥ ବିଭାଗ)କୁ ପୃଥକ୍ କଲେ; *ଦିଓ୍ୱାନ-ଇ-ଅର୍ଜ*ର ପୁନର୍ଗଠନ ପୂର୍ବକ ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ ପାଇଁ ଦେଶର ବିବିଧ ଅଂଶରେ ସେନା ମୁତୟନ କଲେ । ମେଓ୍ୱାଟ, ଦୋଆବ, ଅଯୋଧ୍ୟା ଓ କଟିହାରର ବିଶୃଙ୍ଖଳାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବେ ଦମନ କରାଗଲା । ବଲବନ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବ ରାଜପୁତାନାର ଅଜମେର ଓ ନାଗୌଡ଼ ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସୁନିଶ୍ଚିତ କଲେ । କିନ୍ତୁ ରଣଥମ୍ଭୋର ଓ ଗ୍ୱାଲିଅର ଅଧିକାର ପାଇଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ ହେଲା । ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର ପରିବର୍ତ୍ତେ ବଲବନ ଆଇନ ଶୃଙ୍ଖଳା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପ୍ରତି ଅଧିକ ଧ୍ୟାନ ଦେଇଥିଲେ । ମେଓ୍ୱାଟୀଙ୍କ ଉପରେ କଠୋର କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ଗ୍ରହଣ କରି ସେ ଡକାୟତିର ନିବାରଣ କଲେ । ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବେ ଡକାୟତମାନଙ୍କର ଅନୁଧାବନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡ ଦିଆଗଲା । ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ ଯାତାୟାତ ପାଇଁ ସଡ଼କଗୁଡ଼ିକ ନିରାପଦ ହେଲା ।

ମଙ୍ଗୋଲ ଆପଦ ଏବଂ ସୁଲତାନଙ୍କ ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ହୋଇ ଖ୍ରୀ. ୧୨୭୯ରେ ବଙ୍ଗର ଶାସକ ତୁଘ୍ରିଲ ବେଗ ବିଦ୍ରୋହ କଲେ; ସୁଲତାନ ଉପାଧି ଧାରଣ କରି ନିଜ ନାମରେ *ଖୁତବା* ପଢ଼ାଇଲେ । ବଲବନ ବଙ୍ଗକୁ ସେନା ପ୍ରେରଣ ପୂର୍ବକ ତୁଘ୍ରିଲଙ୍କ ଶିରଚ୍ଛେଦ କରାଇଲେ । ଏହା ପରେ ନିଜ ପୁତ୍ର ବୁଘ୍ରା ଖାଁଙ୍କୁ ସେ ବଙ୍ଗର ଶାସକ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ ।

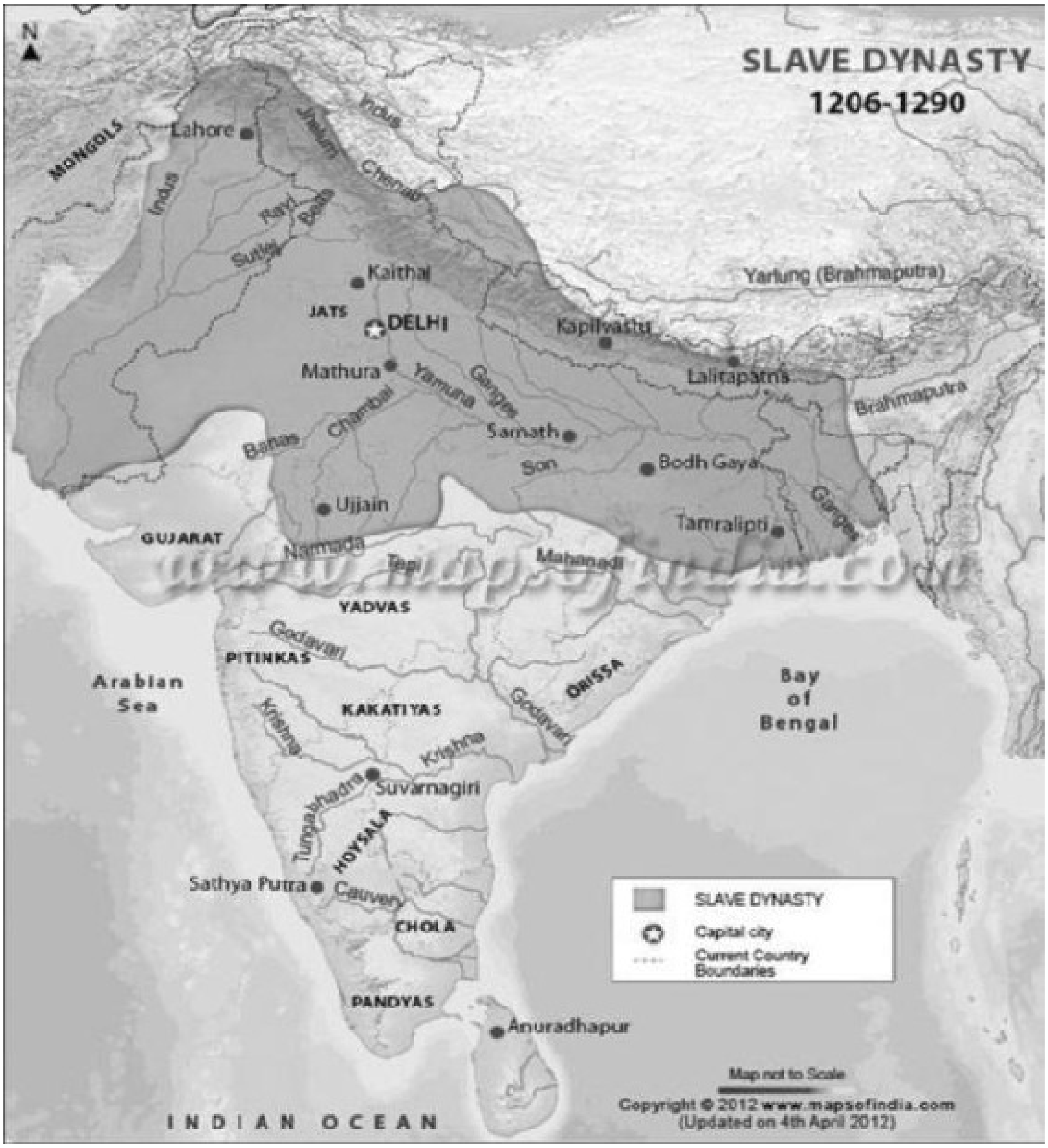

ଦାସ ବଂଶର ଅଞ୍ଚଳ

ଏ ସମସ୍ତ ରୁକ୍ଷ ପଦ୍ଧତି ଅବଲମ୍ବନ ପୂର୍ବକ ବଲବନ ସ୍ଥିତିକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ସେ ନିଜକୁ *ନାସିର-ଅମିର-ଉଲ-ମୋମିନ* (ଖଲିଫାଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତ) ରୂପେ ଅଭିହିତ କରୁଥିଲେ; *ଉଲେମା*ମାନେ ରାଜନୀତିକ କ୍ରିୟାକଳାପରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ନ କରି ନିଜକୁ ଧାର୍ମିକ ବ୍ୟାପାରରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ରଖିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ପରମ ନିରପେକ୍ଷତାର ସହ ନ୍ୟାୟ ବିତରଣ କରୁଥିଲେ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଭୃତ୍ୟ ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠୁରତା ଯୋଗୁଁ ବଦାୟୁଁର ଶାସକ ମାଲିକ ବକବକଙ୍କୁ ସର୍ବସାଧାରଣରେ ବେତ୍ରାଘାତ କରାଯାଇ ଥିଲା ।

ରକ୍ତ ଓ ଲୌହ ନୀତି ଅନୁସରଣ କରି ବଲବନ ଏକ ନିପୁଣ ଗୁପ୍ତଚର ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିକଶିତ କରାଇଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗରେ ଗୁପ୍ତଚର ନିଯୁକ୍ତି ପୂର୍ବକ ସେ ନିଜକୁ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ଅବଗତ ରଖୁଥିଲେ । ମଙ୍ଗୋଲମାନଙ୍କ ବିରୋଧରେ ସୀମାନ୍ତକୁ ଦୃଢ଼ କରିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣରୁ ଉତ୍ତର ଭାରତକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରଦାନରେ ସେ ତଥାପି ସମର୍ଥ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ଅଧିକନ୍ତୁ କ୍ଷମତା ଓ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱରୁ ଅଣତୁର୍କମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ଏବଂ କେବଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଜାତିବାଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରି ସେ ବହୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିଥିଲେ ।

ତେବେ ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମରେ ମଙ୍ଗୋଲମାନେ ପୁଣି ଦେଖାଦେଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ବିରୋଧରେ ବଲବନ ନିଜ ପୁତ୍ର ରାଜକୁମାର ମାମୁଦଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ରାଜକୁମାର (*ଖାନ୍-ଇ-ସାହିଦ*) ନିହତ ହେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଥିଲା ବଲବନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ବିନାଶକାରୀ ଆଘାତ । ସେ ଖ୍ରୀ. ୧୨୮୭ରେ ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କଲେ ।

୨.୭ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖାଲଜି(ଖ୍ରୀ.୧୨୯୬-୧୩୧୬)ଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଦୃଢ଼ୀକରଣ

ବିଶାଳ ବିସ୍ତାରବାଦୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପାଇଁ ପ୍ରଥମ ଖାଲଜି ସୁଲତାନ ଜଲାଲୁଦ୍ଦିନଙ୍କର କୌଣସି ଅଭିଳାଷ ନ ଥିଲା କି ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ସାଧନ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ଶାସନର ଛ' ବର୍ଷ ସୁଲତାନଙ୍କ

ନୀତି ଓ ସମର୍ଥକଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ବୁଝାମଣାର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ବିରୋଧାଭାସରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ସୁଲତାନଙ୍କ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ହତ୍ୟା ଥିଲା ଏ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ । ତାଙ୍କ ହତ୍ୟାକାରୀ ଓ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖାଲଜିଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଧରଣର ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ପରିକଳ୍ପନା ରହିଥିଲା । ସେ ଥିଲେ ରାଜ୍ୟହରଣ ଯୁଗର ଅଗ୍ରଦୂତ । ତାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟ ଭାଗ ବେଳକୁ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସୀମା ଦକ୍ଷିଣରେ ଉପଦ୍ୱୀପର ଅଗ୍ରଭାଗର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥିଲା ।

୨.୭.୧ ପଶ୍ଚିମ ଓ କେନ୍ଦ୍ର ଭାରତ

ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖାଲଜି ଦିଲ୍ଲୀରେ ନିଜ ସ୍ଥିତି ସୁଦୃଢ଼ କରିବା ପରେ ଖ୍ରୀ. ୧୨୯୯ରେ ଗୁଜରାଟ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଥମ ଅଭିଯାନ ଚଳାଇଲେ । ଏହା ଥିଲା ତାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାରର ପ୍ରଥମ ଯୋଜନା । ଗୁଜରାଟର ବାଣିଜ୍ୟିକ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଚିରକାଳ ଆକ୍ରମଣକାରୀଙ୍କୁ ପ୍ରଲୁବ୍ଧ କରିଆସିଥିଲା । ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବତଃ ସମ୍ପଦ ଲାଳସାରେ ଗୁଜରାଟ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ ।

ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ଦୁଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସେନାପତି ଉଲୁଘ ଖାଁ ଓ ନୁସରତ ଖାଁଙ୍କ ଯୁଗ୍ମ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗୁଜରାଟର ସହଜ ପତନ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ବାହିନୀ ରାଜଧାନୀ ଅନହିଲୱାଡ଼ାକୁ ଧ୍ୱସ୍ତ କରିବା ସମେତ ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟକୁ ଲୁଟ କଲେ । ଆଲପ ଖାଁଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟପାଳ ନିଯୁକ୍ତ କରି ଶାସନ ଭାର ଅର୍ପଣ କରାଗଲା ।

ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପଶ୍ଚିମମୁଖୀ ବିସ୍ତାରର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶିକାର ଥିଲା ମାଳୱା । ରାଜଧାନୀ ମାଣ୍ଡୁରୁ ରାଜା ମହଲକ ଦେବ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ମନ୍ତ୍ରୀ କୋକା ପ୍ରଧାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଏ ବିସ୍ତୃତ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ଖ୍ରୀ. ୧୩୦୫ରେ ସ୍ୱଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ସୁଲତାନୀ ସେନା ରାଜାଙ୍କ ବିଶାଳ ବାହିନୀକୁ ମୂଳପୋଛ କରି ମାଣ୍ଡୁ ଦୁର୍ଗ ଅଧିକାର କଲେ । ପତନ ପରେ ମାଳୱା ପ୍ରଦେଶର ଶାସନ ଭାର ଅଇନୁଲ ମୁଲ୍କଙ୍କୁ ଦିଆଗଲା । ସେ ଅଚିରେ ଉଜ୍ଜୈନ, ଧର ଓ ଚନ୍ଦେରିକୁ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିୟନ୍ତ୍ରଣକୁ ନେଲେ ।

ମାଲୱା ପରେ ସିୱାନ । ଯୋଧପୁରର ଦକ୍ଷିଣପଶ୍ଚିମକୁ ଅଶି କିଲୋମିଟର ଦୂରରେ ଥିବା ଏ ସହରକୁ ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ସେନା ଖ୍ରୀ. ୧୩୦୪-୦୫ରୁ ଅବରୋଧରେ ରଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ସଫଳତା ହାସଲ କରିପାରି ନ ଥିଲେ । ପରିଶେଷରେ ଖ୍ରୀ. ୧୩୦୯ରେ ଦୁର୍ଗଟିର ପତନ ହେଲା । ରାଜା ଶୀତଳ ଦେବ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଲେ ଏବଂ ଦୁର୍ଗ ଓ ରାଜ୍ୟର ଦାୟିତ୍ୱ କମାଲୁଦ୍ଦିନ ଗୁର୍ଗଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହେଲା ।

ସେଇ ବର୍ଷ ଜାଲୋର ଆକ୍ରମଣ କରାଗଲା । ଏହାର ଶାସକ କହଁର ଦେବ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରାଣ ତ୍ୟାଗ କଲେ ଏବଂ କମାଲୁଦ୍ଦିନ ଗୁର୍ଗଙ୍କ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ଦୁର୍ଗଟିକୁ ସୁଲତାନୀରେ ମିଶାଇ ଦିଆଗଲା ।

୨.୭.୨ ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ଓ ଉତ୍ତର ଭାରତ

ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ମାତ୍ରେ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଜଲାଲୁଦ୍ଦିନଙ୍କ ପରିବାରର ଅବଶିଷ୍ଟ ଜୀବିତ ସଦସ୍ୟଙ୍କ ବିଦ୍ରୋହର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । ସେମାନେ ମୁଲତାନ ପଳାୟନ କଲେ । ମୁଲତାନରେ ଅରକଲି ଖାଁଙ୍କୁ ମୂଳପୋଛ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଉଲୁଘ ଖାଁ ଓ ଜଫର ଖାଁଙ୍କୁ ଦିଆଗଲା । ଅରକଲି ଖାଁଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରି କଠୋର ପ୍ରହରା ମଧ୍ୟରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଅଣାଗଲା । ମୁଲତାନ ପୁଣି ଦିଲ୍ଲୀ ଅଧୀନକୁ ଆସିଲା । ଯଥାର୍ଥରେ କହିଲେ ମୁଲତାନ ଅଭିଯାନ ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର ନୁହେଁ ଦୃଢ଼ୀକରଣ ନୀତିର ଅଂଶ ବିଶେଷ ଥିଲା ।

ଖ୍ରୀ. ୧୩୦୦ରେ ରାଜା ହମୀରଙ୍କ ଶାସିତ ରଣଥମ୍ବୋର ବିରୋଧୀ ଅଭିଯାନରେ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଉଲୁଘ ଖାଁଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ଅବଧରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିବା ନୁସରତ ଖାଁ ତାଙ୍କ ସହ ଯୋଗଦେଲେ । ସୁଲତାନୀ ବାହିନୀ ରାସ୍ତାରେ ଥିବା ଝୈନ ଅଧିକାର କଲା ପରେ ରଣଥମ୍ବୋର ଅବରୋଧ କଲେ । ସ୍ୱୟଂ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ଏ ଅଭିଯାନର ନେତୃତ୍ୱ ନେଲେ । ଛ' ମାସରୁ ଅଧିକ କାଳ ଅବରୋଧ ଜାରି ରହିଲା । ପରିଶେଷରେ ଦୁର୍ଗସ୍ଥ ମହିଳାମାନେ ଜହର ବ୍ରତ ପାଳନ କଲେ । ଦିନେ ରାତିରେ ଦୁର୍ଗର ଦ୍ୱାର ଖୋଲି ଦିଆଗଲା । ହମୀର ଦେବ ଯୁଦ୍ଧ କରୁକରୁ ପ୍ରାଣ ହରାଇଲେ ।

ସମାନ ନୀତିରେ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖ୍ରୀ. ୧୩୦୩ରେ ଚିତ୍ତୋର ରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ଅନେକ ସଂଘର୍ଷ ପରେ ଆକସ୍ମିକ ଭାବେ ଚିତ୍ତୋରର ରାଜା ସୁଲତାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବାର ବାର୍ତ୍ତା ନିଜ ତରଫରୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ଯୁବରାଜ ଖିଜର ଖାଁଙ୍କୁ ଏ ଅଞ୍ଚଳର ଶାସନ ଭାର ଅର୍ପଣ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପ କାଳ ପରେ ଦୁର୍ଗର ଦାୟିତ୍ୱ ପୂର୍ବତନ ଚିତ୍ତୋର ରାଜାଙ୍କ ଭଣଜା ମାଳଦେଓଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହେଲା । ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ଶାସନର ପରିସମାପ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଦିଲ୍ଲୀ ପ୍ରତି ଅନୁଗତ ଥିଲେ ।

ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ଶାସନର ପ୍ରଥମ ଦଶନ୍ଧି ଶେଷ ହେବା ବେଳକୁ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀର ସୀମା ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମରେ ମୁଲତାନଠାରୁ କେନ୍ଦ୍ର ଭାରତରେ ବିନ୍ଧ୍ୟାଞ୍ଚଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ସମଗ୍ର ଉତ୍ତର, ପଶ୍ଚିମ ଓ କେନ୍ଦ୍ର ଭାରତରେ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇସାରିଥିଲା ।

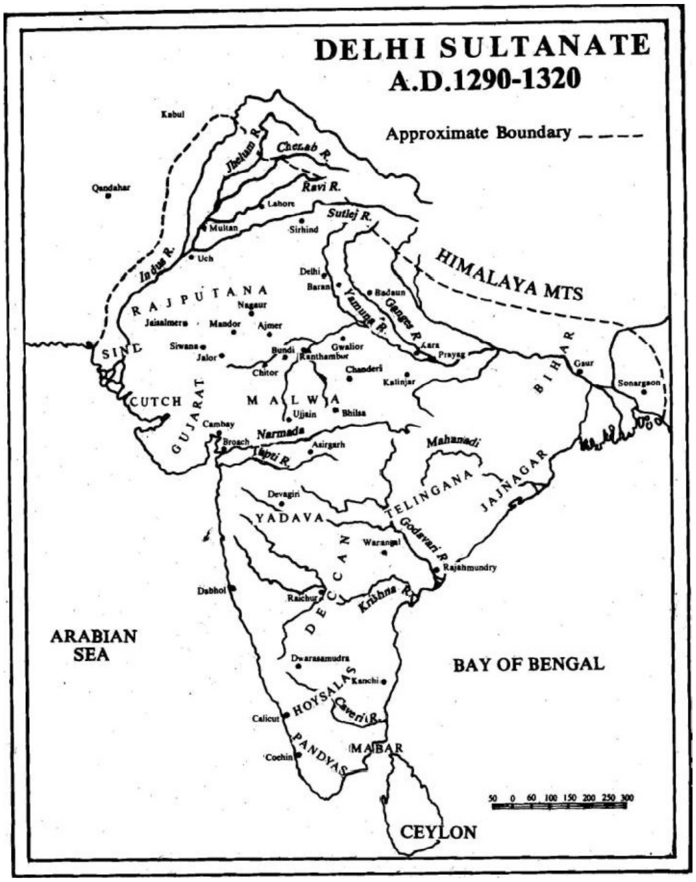

ଖାଲଜି ବଂଶର ଅଞ୍ଚଳ

୨.୭.୩ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଓ ଦକ୍ଷିଣୀ ଅନ୍ୱେଷଣ

କାରାର ଶାସକ ଥିବା ବେଳେ ଖ୍ରୀ. ୧୨୯୬ରେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ଦେବଗିରି ଆଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ଲୁଟର ଶିକାର ହୋଇଥିଲା । ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ଆଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସାମରିକ ଅଭିଯାନ ମଧ୍ୟ ଦେବଗିରିର ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା । ଖ୍ରୀ. ୧୩୦୬-୦୭ର ଏ ଅଭିଯାନର ତାତ୍କାଳିକ କାରଣ ଥିଲା ଖ୍ରୀ. ୧୯୯୬ରେ ଦିଲ୍ଲୀକୁ ଉପଢୌକନ ପ୍ରେରଣରେ ଅଯଥା ବିଳମ୍ବ ।

ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଅଭିଯାନର ନେତୃତ୍ୱ ନେଉଥିଲେ ମାଲିକ କଫୁର । ଅଇନୁଲ ମୁଲ୍କ ଓ ଆଲପ ଖାଁଙ୍କୁ ସହାୟତା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ମାମୁଲି ପ୍ରତିରୋଧ ପରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିରେ ସୁଲତାନୀ ବାହିନୀ ନିକଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଲେ । ତେବେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ସହ ପଳାୟନ କଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କୁ ସୁଲତାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିପୁଳ ସମ୍ମାନ ଦିଆଗଲା । ସୁଲତାନଙ୍କୁ ନିୟମିତ ଓ ତୁରନ୍ତ ବାର୍ଷିକ ଭେଟି ପ୍ରଦାନ କରିବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିରେ ତାଙ୍କୁ ଦେବଗିରିର ସିଂହାସନ ଫେରସ୍ତ ଦିଆଗଲା । ରାଜା ମଧ୍ୟ ସୁଲତାନଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କ ଝିଅର ବିବାହ କରାଇଲେ । ମନେହୁଏ ଦେବଗିରି ଅଧିକାର କରିବା ଆଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ନୀତି ନ ଥିଲା । ଏହାକୁ ଏକ ସଂରକ୍ଷିତ ରାଜ୍ୟ ରୂପେ ରଖି ଯଥାସମ୍ଭବ ସମ୍ପଦ ଆହରଣ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ।

ଦେବଗିରି ଅଭିଯାନର କୁଶଳ ପରିଚାଳନା ଜଣେ ସେନାପତି ରୂପେ ମାଲିକ କଫୁରଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ଉପରେ ସୁଲତାନଙ୍କ ଆସ୍ଥା ବୃଦ୍ଧି କଲା । ତାଙ୍କ ଉପରେ ଦକ୍ଷିଣ ଉପଦ୍ୱୀପ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆକ୍ରମଣର ଦାୟିତ୍ୱ ନ୍ୟସ୍ତ କରାଗଲା । ଏ ଅଭିଯାନଗୁଡ଼ିକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବାସ୍ତବ ରାଜ୍ୟବିସ୍ତାର ନୁହେଁ ଦକ୍ଷିଣୀ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଯଥାସମ୍ଭବ ସମ୍ପଦ ଆହରଣ ଥିଲା । ଏହି ଯୋଜନା ଅନୁସାରେ ମାଲିକ କଫୁର ଖ୍ରୀ. ୧୩୦୯ ଅକ୍‌ଟୋବର ମାସରେ ସୁଲତାନୀ ସେନାର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇ ଦକ୍ଷିଣୀ ଅଭିଯାନରେ ବାହାରିଲେ । ଏ ଅଭିଯାନ ସମୂହର ବିସ୍ତୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅମିର ଖୁସ୍ରୁଙ୍କ *ଖଜୈନ-ଉଲ-ଫୁତୁ*ରେ ମିଳେ । ରାସ୍ତାରେ ମାଲିକ କଫୁର ଶିରପୁର (ଆଦିଲାବାଦ ଜିଲ୍ଲାରେ ଅବସ୍ଥିତ) ଦୁର୍ଗ ଉପରେ ଆକସ୍ମିକ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ଶିରପୁରର ଅଭିଜାତମାନେ ୱାରାଙ୍ଗଲର ରାଜା ରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଳାୟନ କଲେ ଏବଂ ସୁଲତାନୀ ବାହିନୀ ଦୁର୍ଗ ଅଧିକାର କଲେ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୩୧୦ ଜାନୁଆରୀ ମଧ୍ୟ ଭାଗ ବେଳକୁ ମାଲିକ କଫୁରଙ୍କ ସେନା ୱାରାଙ୍ଗଲ ଉପାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚି ସାରିଥିଲେ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୩୧୦ ଫେବୃଆରୀ ୧୪ରେ କଫୁର ଦୁର୍ଗ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ଅଚିରେ ସମାପ୍ତ ହେଲା । କାରଣ ରାଜା ରୁଦ୍ରଦେବ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲେ । ସେ ରାଜକୋଷ ଭାଗ କରିବା ସମେତ ଅଧୀନତାର ସଙ୍କେତ ସ୍ୱରୂପ ବାର୍ଷିକ ଭେଟି ଦେବାକୁ ସମ୍ମତି ପ୍ରକାଶ କଲେ ।

ୱାରାଙ୍ଗଲ ସୁଲତାନୀ ବାହିନୀ ପାଇଁ ଏକ ଅସାଧାରଣ ସାଫଲ୍ୟ ଥିଲା । ଲୁଟ ଦ୍ରବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ୨୦,୦୦୦ ଘୋଡ଼ା, ୧୦୦ ହାତୀ ଏବଂ ହଜାରେ ଓଟ ପିଠିରେ ଲଦା ହୋଇଥିବା ବିପୁଳ ସୁନା ଓ ମୂଲ୍ୟବାନ ପ୍ରସ୍ତର ରହିଥିଲା । ୱାରାଙ୍ଗଲକୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ନ ମିଶାଇ ସଂରକ୍ଷିତ ରାଜ୍ୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦିଆଗଲା । ସୁଲତାନୀ ସେନା ଖ୍ରୀ. ୧୩୧୦ ଜୁନ ଆରମ୍ଭ ବେଳକୁ ଦିଲ୍ଲୀ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲା । ଏତିକି ବେଳକୁ ସୁଲତାନଙ୍କ ଲୋଲୁପତା ଥଳ କୂଳ ଖାଇ ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କରୁଥିଲା । ମଙ୍ଗୋଲ ଉପଦ୍ରବରୁ ରାଜ୍ୟ ସୁରକ୍ଷିତ ଥିଲା । ଏବଂ ବିନ୍ଧ୍ୟର ଉତ୍ତରକୁ ପ୍ରାୟ ସମଗ୍ର ଦେଶ ଆଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ଅଧୀନକୁ ଆସି ସାରିଥିଲା । ସେ ତେଣୁ ସୁଦୂର ଦକ୍ଷିଣକୁ ଆଉ ଏକ ସାମରିକ ଅଭିଯାନର ଯୋଜନା କଲେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଲତାନଙ୍କ ନଜର ୱାରାଙ୍ଗଲର ଆହୁରି ଦକ୍ଷିଣକୁ ଦ୍ୱାରାସମୁଦ୍ର ଉପରେ ଥିଲା । ମାଲିକ କଫୁରଙ୍କୁ ପୁଣି ସେନାବାହିନୀର ନେତୃତ୍ୱ ଦିଆଗଲା । ତାଙ୍କୁ ଏଥର ଅସୁମାରି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଓ ମୂଲ୍ୟବାନ ପ୍ରସ୍ତର ସଙ୍ଗକୁ ପ୍ରାୟ ୫୦୦ ହାତୀ ଆଣିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଗଲା । ଖ୍ରୀ. ୧୩୧୧ ଫେବୃଆରୀ ୨୬ରେ ଦ୍ୱାରାସମୁଦ୍ର ଦୁର୍ଗକୁ ଅବରୋଧ କରାଗଲା । ପରଦିନ ରାଜା ବଲ୍ଲାଳଦେବଙ୍କ ଠାରୁ ଶାନ୍ତି ସନ୍ଦେଶ ଆସିଲା । ପୂର୍ବଥରଗୁଡ଼ିକ ଭଳି ଏଥର ମଧ୍ୟ ସର୍ତ୍ତ ଥିଲା ରାଜକୋଷର ବୃହତ୍ ଭାଗ ସମର୍ପଣ ଏବଂ ବାର୍ଷିକ ଉପଢୌକନ ।

ଦ୍ୱାରାସମୁଦ୍ରର ସଫଳତାରେ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ମାଲିକ କଫୁର ଆହୁରି ଦକ୍ଷିଣକୁ ଅଭିଯାନ ଚଳାଇବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲେ । ଯୋଜନା ଅନୁସାରେ ମା'ବାର ଆଡ଼କୁ ଅଭିଯାନ ଚଳାଇ ସେ ମାସକରୁ କମ୍

ସମୟରେ ପାଣ୍ଡ୍ୟ ରାଜଧାନୀ ମଦୁରାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ରାଜା ସୁନ୍ଦର ପାଣ୍ଡ୍ୟ ପଳାୟନ କରିସାରିଥିଲେ । ମାଲିକ କଫୁର ୫୧୨ ହାତୀ, ୫୦୦୦ ଘୋଡ଼ା ଏବଂ ୫୦୦ ଭାର ମୂଲ୍ୟବାନ ପ୍ରସ୍ତର ଜବତ କଲେ ।

ଆଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣୀ ଅଭିଯାନ ସବୁ ଦୁଇଟି ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କରାଯାଇଥିଲା: (୧) ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସ୍ୱୀକୃତି, (୨) ସର୍ବନିମ୍ନ ଜୀବନ ହାନିରେ ସର୍ବାଧିକ ସମ୍ପଦ ସଂଗ୍ରହ । ବିଜିତ ଅଞ୍ଚଳକୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ନ ମିଶାଇ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀୟ ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱକୁ ସ୍ୱୀକୃତ କରାଇବା ଆଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ରାଜନୀତିକ କୁଶଳତାର ପରିଚୟ ।

ତେବେ ମା'ବାରରୁ ମାଲିକ କଫୁରଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନର ଏକ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ଘଟଣାବଳୀ ଅମିଶ୍ରଣ ନୀତିର ପୁନଃସମୀକ୍ଷା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କଲା । ଦେବଗିରିର ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଖ୍ରୀ. ୧୩୧୨ର ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧରେ ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କଲେ । ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଓ ପୁତ୍ର ଭିଲ୍ଲମା ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନଙ୍କ ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ନିଜକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଘୋଷଣା କଲେ । ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ ପାଇଁ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ମାଲିକ କଫୁରଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ ଏବଂ ସେଇ ରାଜ୍ୟର ଶାସନ ଭାର ଅସ୍ଥାୟୀ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ତାଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଆଣି ଅଇନୁଲ ମୁଲ୍‌କଙ୍କୁ ପ୍ରଦେଶର ଦାୟିତ୍ୱ ହସ୍ତାନ୍ତର କରିବାକୁ କୁହାଗଲା । ଜାନୁଆରୀ ୧୩୧୬ରେ ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଅଇନୁଲ ମୁଲ୍‌କଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦେବଗିରିର ଅଶାନ୍ତ ସ୍ଥିତି ନ ସୁଧାରି ଦିଲ୍ଲୀ ଫେରାଇ ଅଣାଗଲା । ଆଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ମୁବାରକ ଖାଲଜି ସିଂହାସନ ଆରୋହଣର ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ଦେବଗିରି ଅଭିଯାନରେ ବାହାରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକଟ କଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଉପଦେଷ୍ଟାମାନେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଆସନ ଦୃଢ଼ କରିବାକୁ କିଛି ଅଧିକ ସମୟ ନେବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ରାଜତ୍ୱର ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷରେ ଏପ୍ରିଲ ୧୩୧୭ରେ ମୁବାରକ ଅଭିଯାନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏ ଅଭିଯାନ ଥିଲା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣାବିହୀନ । ଦେବଗିରିରେ କୌଣସି ପ୍ରତିରୋଧର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ମରାଠା ମୁଖିଆମାନେ ସୁଲତାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଲେ । ରାଜ୍ୟଟିକୁ ସୁଲତାନଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ମିଶାଇ ଦିଆଗଲା ।

୨.୮ ମହମ୍ମଦ-ବିନ ତୁଗଲକ(ଖ୍ରୀ.୧୩୨୫-୧୩୫୧)ଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଦୃଢ଼ୀକରଣ

ଖ୍ରୀ. ୧୩୨୦ରେ ଗିୟାସୁଦ୍ଦିନ ତୁଗଲକଙ୍କ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ସହ ଦିଲ୍ଲୀରେ ତୁଗଲକମାନେ କ୍ଷମତାସୀନ ହେଲେ । ଏତିକି ବେଳକୁ ସୁଲତାନୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅଶାନ୍ତ ରାଜନୀତିକ ସ୍ଥିତିରେ ସଢୁଥିଲା ଏବଂ ନୂତନ ଶାସକଙ୍କ ତୁରନ୍ତ ପଦକ୍ଷେପର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା । ବାହ୍ୟ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଘୋଷଣା କରିସାରିଥିଲେ । ସୁଲତାନଙ୍କ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କେବଳ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳରେ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ପ୍ରାଶାସନିକ କଳ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବାହାରକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲା । ରାଜକୋଷର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବକ୍ଷୟ ଘଟିଥିଲା । ଗିୟାସୁଦ୍ଦିନଙ୍କ ପ୍ରଥମ କାମ ଥିଲା ରାଜକୋଷ ଓ ପ୍ରଶାସନର ପୁନରୁଦ୍ଧାର । ଏହା ପରେ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଲା ବାହ୍ୟ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକରେ ସୁଲତାନୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ହୃତ୍‌ଗୌରବ ଓ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ପୁନଃସ୍ଥାପନ ।

୨.୮.୧ ଦକ୍ଷିଣ

ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ରାଜନୀତିକ ସ୍ଥିତି କୌଣସି ମତେ ଭରସାଯୋଗ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣୀ ଶାସକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର ଓ ଆନୁଗତ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଥିଲା ନାମକୁ ମାତ୍ର । ଦେବଗିରି ଓ ତେଲିଙ୍ଗାନାରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ପୁନଃପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ତାଜା ସାମରିକ ଅଭିଯାନର ନିଶ୍ଚିତ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଥିଲା । ମୁବାରକ ଖାଲଜିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁଲତାନୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ଦେବଗିରିର ବିଲୟ ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଦେବଗିରି ସେପାରି ଦକ୍ଷିଣ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ଯାହା ବା ଅବଶେଷ ଥିଲା ତାର ମୂଳୋତ୍ପାଟନ ଘଟିସାରିଥିଲା । ତେଲିଙ୍ଗାନା ତେଣୁ ଗିୟାସୁଦ୍ଦିନଙ୍କ ତତ୍କାଳ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲା ।

ଖ୍ରୀ. ୧୩୨୧ରେ ଉଲୁଘ ଖାଁ (ପରେ ମହମ୍ମଦ ତୁଗଲକ) ଏକ ବିଶାଳ ବାହିନୀ ସହ ଦକ୍ଷିଣ ଅଭିମୁଖେ ବାହାରିଲେ । ରାସ୍ତାରେ ବିଶେଷ ପ୍ରତିରୋଧ ବିନା ସେ ୱାରାଙ୍ଗଲରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଚାରି

ପାଞ୍ଚ ମାସ ଲେଖାଏଁ ଦୁଇଟି ଅବରୋଧ ପରେ ପରିଶେଷରେ ରାଜା ରୁଦ୍ରଦେବ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲେ । ଏଥର କିନ୍ତୁ ଉଦ୍ଦଣ୍ଡକୁ କ୍ଷମା ନ ଥିଲା । ଦୁର୍ଗ ଅଧିକୃତ ହୋଇ ଲୁଟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା; କେତେକାଂଶରେ ଭଙ୍ଗାରୁଜା କରାଗଲା । ରାଜାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରି କଡା ପ୍ରହରାରେ ଦିଲ୍ଲୀ ନିଆଗଲା । ୱାରାଙ୍ଗଲକୁ ସୁଲତାନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶାସନରେ ମିଶାଇ ଦିଆଗଲା ।

ସେଇ ନୀତି ଅନୁସରଣ କରି ଉଲୁଘ ଖାଁ ମା'ବାରକୁ ନିଜ ଅଧୀନକୁ ଆଣିଲେ ଓ ସେଠାରେ ସୁଲତାନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ଏହିପରି ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅଂଶ ବିଶେଷ ହେଲା । ଏହାକୁ ଅନେକ ପ୍ରାଶାସନିକ ଏକକରେ ବିଭକ୍ତ କରାଗଲା । ପ୍ରଶାସନରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଗଲା । ବିଜିତଙ୍କ ବିରୋଧରେ ବର୍ବରତାକୁ ନିଷିଦ୍ଧ କରାଗଲା ।

୨.୮.୨ ପୂର୍ବ ଭାରତ

ଭାରତର ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳରେ ଅଭିଯାନ ଥିଲା ଦକ୍ଷିଣରେ ଘଟିଥିବା ଯୁଦ୍ଧର ପରିଣାମ । ୱାରାଙ୍ଗଲର ରାଜା ରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କ ବିରୋଧରେ ସୁଲତାନୀ ଆକ୍ରମଣ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ଯାଜନଗରର ରାଜା ଭାନୁଦେବ ୨ୟ ରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ଅତଏବ ଉଲୁଘ ଖାଁ ୱାରାଙ୍ଗଲକୁ ପରାସ୍ତ କରିବା ପରେ ଖ୍ରୀ. ୧୩୨୪ର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଯାଜନଗର ବିରୋଧରେ ଅଭିଯାନ ଚଳାଇଲେ । ଭୟଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧରେ ଉଲୁଘ ଖାଁ ବିଜୟୀ ହେଲେ । ସେ ଶତ୍ରୁ ଶିବିରରୁ ପ୍ରବଳ ଲୁଟ କଲେ । ଯାଜନଗରର ବିଲୟ ଘଟିଲା । ଏହା ସୁଲତାନୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅଂଶରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

ପୂର୍ବର ଆଉ ଏକ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା ବଂଗଳା । ଚିରକାଳ ଏହା ଥିଲା ବିଦ୍ରୋହର ତପ୍ତଶଯ୍ୟା । ଏହାର ଶାସକମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଜାହିର କରିବାର କୌଣସି ସୁଯୋଗ ହାତଛଡ଼ା କରୁ ନ ଥିଲେ । ଖ୍ରୀ. ୧୩୨୩-୨୪ରେ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ନୌତିର ଶାସକ ଫିରୋଜ ଶାହଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଏକ ଭ୍ରାତୃଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଲକ୍ଷ୍ନୌତିର କିଛି ଅଭିଜାତ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗି ଗିୟାସୁଦ୍ଦିନଙ୍କ ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହେଲେ । ପ୍ରତିକ୍ରିୟାରେ ଗିୟାସୁଦ୍ଦିନ ନିଜେ ବଂଗଳା ଅଭିଯାନରେ ବାହାରିଲେ । ତିରହୁତରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ବହରମ ଖାଁଙ୍କ ସମେତ କେତେକ ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ସେ ଲକ୍ଷ୍ନୌତି ଅଭିଯାନରେ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ଉଭୟ

ପକ୍ଷ ଲକ୍ଷ୍ମୌତି ନିକଟରେ ମୁହାଁମୁହିଁ ହେଲେ । ଯୁଦ୍ଧରେ ଦିଲ୍ଲୀ ବାହିନୀ ବଂଗ ବାହିନୀକୁ ସହଜରେ ପରାସ୍ତ କରି କିଛି ଦୂର ପଶ୍ଚାଦ୍ଧାବନ କଲେ । ନାସିରୁଦ୍ଦିନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱାଧୀନ ଯୁଧମାନ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ମୌତିର ସାମନ୍ତ ରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରାଗଲା ।

୨.୮.୩ ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ଓ ଉତ୍ତର

ଆଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ମୁଲତାନ ଅଭିଯାନ ପରେ ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତକୁ ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯାଇ ପାରି ନ ଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୁଲତାନମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ଓ ଗୁଜରାଟ ବ୍ୟାପାରରେ ବିଶେଷ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ । ମହମ୍ମଦ ତୋଗଲକଙ୍କ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ପରେ ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତକୁ ପୁଣି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଗଲା । ସିଂହାସନ ଆରୋହଣର ସ୍ୱଳ୍ପ ବ୍ୟବଧାନରେ ମହମ୍ମଦ ତୁଗଲକ କଲନୌର ଓ ପେଶବାର ଅଭିଯାନର ନେତୃତ୍ୱ ନେଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ଏହା ଥିଲା ତର୍ମାସିରିନ ଖାଁଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଖ୍ରୀ. ୧୩୨୬-୨୭ରେ ମଙ୍ଗୋଲ ଆକ୍ରମଣର ପରିଣାମ । ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ଭବିଷ୍ୟତର ମଙ୍ଗୋଲ ଉପଦ୍ରବରୁ ସୁଲତାନୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତର ସୁରକ୍ଷା । କଲନୌର ଯିବା ରାସ୍ତାରେ ସୁଲତାନ ଲାହୋରରେ ଅଟକିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବାହିନୀକୁ କଲନୌର ଓ ପେଶବାର ଜୟ ପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ବିଶେଷ କଠିନତା ବିନା କାର୍ଯ୍ୟଟି ସମ୍ପାଦିତ ହେଲା । ନୂତନ ବିଜିତ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରାଶାସନିକ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ସୁଲତାନ ଦିଲ୍ଲୀ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲେ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୩୩୨ରେ ସୁଲତାନ ମହମ୍ମଦ ତୁଗଲକ କାରଛିଲ ଅଞ୍ଚଳ (ଆଧୁନିକ ହିମାଚଳ ପ୍ରଦେଶର କାଙ୍ଗଡ଼ା ଜିଲ୍ଲାନ୍ତର୍ଗତ କୁଲୁ ରୂପେ ଚିହ୍ନିତ) ଜୟ ପାଇଁ ଯୋଜନା କଲେ । ଏହା ଥିଲା ଉତ୍ତର ଓ ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ଦୃଢ଼ୀକରଣ ଯୋଜନାର ଅଂଶ ବିଶେଷ । ଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଖୁସ୍ରୁ ମାଲିକଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଏକ ବିଶାଳ ସେନା ପ୍ରେରଣ କଲେ । ସେନାବାହିନୀ କାରଛିଲ ଅଞ୍ଚଳର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ଜିଦ୍ୟା ଦଖଲ କଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଫେରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଗଲା । ତେବେ ଅତ୍ୟୁତ୍ସାହୀ ଖୁସ୍ରୁ ମାଲିକ ସୁଲତାନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରି ତିବ୍ବତ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ବର୍ଷା କାଳ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଆସିଲା । ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ରୋଗ ଓ ଭୟର ଶିକାର ହେଲା । ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଏଭଳି ଥିଲା ଯେ

ମାତ୍ର ତିନି ଜଣ ସୈନିକ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଫେରିଲେ । କାରଛିଲ ଅଭିଯାନ ଦ୍ୱାରା ଉଭୟ ସଂସାଧନ ଓ ମହମ୍ମଦ ତୁଗଲକଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ଭୟଙ୍କର ଅବକ୍ଷୟ ଘଟିଲା ।

କାରଛିଲ ଅଭିଯାନର ସାମାନ୍ୟ ପୂର୍ବରୁ ମହମ୍ମଦ ତୁଗଲକ ଖୁରାସାନ ବିଜୟ ପାଇଁ ଏକ ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷୀ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ୩,୭୦,୦୦୦ ସୈନ୍ୟଙ୍କର ଏକ ବିଶାଳ ବାହିନୀକୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ବର୍ଷକର ଦରମା ଅଗ୍ରିମ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇ ଥିଲା । ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ପାଇଁ ମହାର୍ଘ ସରଞ୍ଜାମ କିଣିବାରେ ବହୁ ଅର୍ଥ ବିନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ପରେ କିନ୍ତୁ ଅବାସ୍ତବ ମନେକରି ପରିଯୋଜନାଟିକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରାଗଲା ଏବଂ ସେନାବାହିନୀକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦିଆଗଲା । ଏଥିରେ ଭୟଙ୍କର ଆର୍ଥିକ କ୍ଷତି ହେଲା । ସୁଲତାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱରେ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ଆଞ୍ଚ ଆସିଲା । ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ରୋହର ଲମ୍ବା ଧାଡ଼ି ଲାଗିଲା । ଫଳରେ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ସର୍ବାଧିକ ବିସ୍ତୃତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଟି ଫମ୍ପା ହୋଇଗଲା ।

ମହମ୍ମଦ-ବିନ ତୁଗଲକଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ (ଖ୍ରୀ. ୧୩୨୧-୧୩୫୧)

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୨

ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୧. ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଓ ସୁଦୂର ଦକ୍ଷିଣସ୍ଥ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଆଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ନୀତି ବୁଝାଇ ଲେଖନ୍ତୁ ।

....

....

....

....

....

ପ୍ରଶ୍ନ ୨. କାରଛିଲ ଅଭିଯାନ ଏକ ଦୁର୍ବିପାକ ଥିଲା କାହିଁକି ?

....

....

....

....

....

୨.୯ ସାରାଂଶ

ଏଇ ଏକକଟି ତୁର୍କ ଆକ୍ରମଣର ଠିକ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିକ ଦୃଶ୍ୟପଟର ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଭାରତ ଗୋଟିଏ ଏକୀକୃତ ରାଜନୀତିକ ଏକକ ନ ଥାଇ ରାଜା ଓ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ମୁଖିଆମାନଙ୍କ ଶାସନାଧୀନ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀ ସେମାନଙ୍କୁ ପରାଭୂତ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ତିରୋରୀ ଯୁଦ୍ଧରେ ପୃଥ୍ୱିରାଜ ଚୌହାନଙ୍କ ପରାଜୟ ଥିଲା ଏହାର ଚରମବିନ୍ଦୁ । ଏହା ଭାରତରେ ତୁର୍କ ଶାସନର ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲା । ତତ୍ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅର୍ଦ୍ଧ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନମାନଙ୍କ ସକଳ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ଆର୍ଥିକ ଓ ପ୍ରଶାସନିକ ଆଧାରକୁ ମଜବୁତ କରି ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଆଞ୍ଚଳିକ ପ୍ରାପ୍ତିର ଦୃଢ଼ୀକରଣ ଦିଗରେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା ।

ଆଞ୍ଚଳିକ ବିସ୍ତାରର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ତେଣୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭ ସହ ଖାଲଜି ଓ ତୁଗଲକମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ।

୨.୧୦ ସୂଚକ ଶବ୍ଦାବଳୀ

ଲୁଟ: ଯୁଦ୍ଧରେ ଶତ୍ରୁଠାରୁ ହୃତ ଦ୍ରବ୍ୟ ।

ଜହର ବ୍ରତ: ଶତ୍ରୁଠାରୁ ଆସନ୍ନ ପରାଜୟ ଆଶଙ୍କାରେ କେତେକ ହିନ୍ଦୁ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ମହିଳାମାନଙ୍କ ସମୂହ ଆତ୍ମଦାହ ପ୍ରଥା ।

ବର୍ବରତା: ସର୍ବସାଧାରଣ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପଦର ବିଧ୍ୱଂସୀକରଣ ।

୨.୧୧ ପ୍ରଗତି ପରିମାପକ ଉତ୍ତର

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୧

ପ୍ରଶ୍ନ ୧ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୨.୩ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୨ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୨.୩ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୨

ପ୍ରଶ୍ନ ୧ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୨.୭.୩ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୨ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୨.୮.୩ ଦେଖନ୍ତୁ ।

୨.୧୨ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଠନ

1. Barani, Ziauddin, (2015), *Tarikh- Firoz Shahi*, eng. tr. Ishtiyaq Ahmad Zilli (New Delhi: Primus Books).

2. Chattopadhyaya, D.P. (2011). *History of Science, Philosophy and Culture in Indian Civilization in Vol III, Part I, Economic History of Medieval India, 1200-1500. Delhi*. India: Pearson Longman.

3. Maiti, P., and Saha, P.K. (2000). *Medieval India (1206 A.D.-1707 A.D.)*. Calcutta, India: Sreedhar Publishers.

4. Mehta, J.L. (1986). *Advanced Study in the History of Medieval India, Vol-I and III*. New Delhi: Sterling Publisher Pvt. Ltd.

5. Naqvi, Hamida Khatoon, (1986) *Agricultural, Industrial and Urban Dynamics under the Delhi Sultans – 1206-1555* (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers).

6. Salma, A. F. (2011). *A Comprehensive History of Medieval India: From the twelfth to the Mid-Eighteenth Century*. Delhi, India: Dorling Kindersley (India) Pvt. Ltd.

7. Siddiqui, I.H., (2011, reprint) *Delhi Sultanate: Urbanization and Social Change* (New Delhi: Viva Books).

8. Singh, V. (2009). *Interpreting Medieval India Vol. I. Early Medieval Delhi Sultanate and Regions (circa 750-1550)*. New Delhi, India: MacMillan.

9. Verma, H.C., (1986) *Dynamics of Urban Life in Pre-Mughal India* (New Delhi: Munshiram Manoharlal).

ତୃତୀୟ ଏକକ: ରାଜ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ:

ଶାସକ ଶିଷ୍ଟ: ଉଲେମା, ସୁଫି ଓ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସ୍ମାରକ

ବିଷୟ ଗଠନ:

୩.୦ ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

୩.୧ ଉପକ୍ରମ

୩.୨ ଅଭିଜାତତନ୍ତ୍ର

୩.୩ *ଉଲେମା* ଏବଂ ରାଜନୀତିକ, ସାମାଜିକ ଓ ଧାର୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରର ବିଦ୍ୱାନ

୩.୪ ସୁଫିଗଣ

୩.୫ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସ୍ମାରକ

୩.୬ ସାରାଂଶ

୩.୭ ସୂଚକ ଶବ୍ଦାବଳୀ

୩.୮ ପ୍ରଗତି ପରିମାପକ ଉତ୍ତର

୩.୯ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଠନ

୩.୦ ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏଇ ଏକକ ପଢ଼ିବା ପରେ ଆପଣ ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ବିଷୟମାନ ଜାଣିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବେ-

- ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ବିଭିନ୍ନ ଶାସକଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରାଜପଣର ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ସ୍ୱରୂପ
- ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବ୍ୟାପାରରେ ଅଭିଜାତ, ଉଲେମା ଓ ସୁଫିମାନଙ୍କ ଭୂମିକା
- ଦିଲ୍ଲୀର ସୁଲତାନୀ ଶାସନ କାଳରେ ନିର୍ମିତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସ୍ମାରକ ସମୂହ

୩.୧ ଉପକ୍ରମ

ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ରାଜପଣର ଆଦର୍ଶ ଇସଲାମୀୟ ଜଗତରୁ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ । ଏଥିରେ ଶାସକ ନିଜ ପାଇଁ ଦିବ୍ୟ ଉତ୍ପତ୍ତି ଦାବୀ କରୁଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ଭଗବଦ୍ ପ୍ରତିନିଧି । ଅତଏବ ତାଙ୍କୁ ମାନିବା ଓ ବହୁମାନ କରିବା ଥିଲା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ସୁଲତାନଙ୍କ ସ୍ଥିତି ଜଣେ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ଅଭିଜାତଙ୍କ ଠାରୁ ବିଶେଷ ଅଧିକ ବିବେଚିତ ହେଉ ନ ଥିଲା । ସେ ଉଚ୍ଚ ତୁର୍କ ଅଭିଜାତମାନଙ୍କୁ ଆପଣା ସମସ୍କନ୍ଧ ଭଳି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସିଂହାସନରେ ଉପବେଶନ କରିବାକୁ ସଙ୍କୋଚ ପ୍ରକଟ କରୁଥିଲେ । ତେବେ ବଲବନ ଏହାର ଭୟଙ୍କର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଚେତନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ତେଣୁ ରାଜତନ୍ତ୍ରକୁ ଅଭିଜାତତନ୍ତ୍ର ଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରରେ ଅବସ୍ଥାପନ କରାଇବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ନିଜକୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଭଗବଦ୍ ଛାୟା ଏବଂ ଐଶ୍ୱରିକ ପ୍ରତିନିଧି ରୂପେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ରାଜ ହୃଦୟ ଦିବ୍ୟ ଗୁଣାବଳୀର ମୁକୁର ଥିବା ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ।

ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖାଲଜି ମଧ୍ୟ ସମାନ ଆଦର୍ଶ ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ । ସେ ପୁଣି ଅନ୍ୟତମ ପୈଗମ୍ବର ହୋଇଥିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଉପଦେଷ୍ଟାମାନେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ତଥାପି ସେ *ସିକନ୍ଦର-ଇ-ସାନି* (ଦ୍ୱିତୀୟ ସିକନ୍ଦର) ଉପାଧି ଧାରଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ *ଉଲେମା*ମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱୀୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣର ପରିଧିରୁ ଦୂରେଇ ରଖିଥିଲେ ।

ତେବେ ଗିୟାସୁଦ୍ଦିନ ତୁଗଲକ ଏ ଧାରାକୁ ନରମ କରିଦେଇ ଥିଲେ । *ଉଲେମା*ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେ ଥିଲେ କୋମଳ ଏବଂ ଅଭିଜାତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାମାଜିକ । ଫିରୋଜ ସାହଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏ ଧାରା ବିପରୀତମୁଖୀ ହୋଇଗଲା । ସେ ଉଲେମାମାନଙ୍କ କଠୋର ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ରାଜତନ୍ତ୍ରକୁ ଦୁର୍ବଳ କରିଦେଲେ । ଲୋଦିମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରାଜପଣ ଜାତିବାଦୀ ଆଧାର ଧାରଣ କଲା । ସେମାନେ ନିଜ ଜାତିର ଉତ୍କର୍ଷରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ଏହା ସୁଲତାନଙ୍କ ଗୌରବକୁ ନିମ୍ନମୁଖୀ କରିଦେଲା । ସୁଲତାନ ଥିଲେ ଜଣେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ । କୌଣସି ଆଇନରେ ସେ ବନ୍ଧା ନ ଥିଲେ । ସେ ମନ୍ତ୍ରୀ ବା ଅପର କୌଣସି ନିରୋଧର ଅଧୀନ ନ ଥିଲେ । ଜନତାଙ୍କର କୌଣସି ଅଧିକାର ନ ଥିଲା; କେବଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରଭାବ ସମ୍ପନ୍ନ କେବଳ ଦୁଇଟି ଚାପ ଗୋଷ୍ଠୀ ରହିଥିଲା । ଗୋଟିଏ ଅଭିଜାତତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ଅପରଟି *ଉଲେମା* ।

୩.୨ ଅଭିଜାତତନ୍ତ୍ର

କୁତବୁଦ୍ଦିନ ବିନା ସଂଘର୍ଷରେ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କଲେ । କାରଣ ଘୋରୀ ଶାସକ ମୁଇଜୁଦ୍ଦିନଙ୍କ ମୁଇଜି ଅଭିଜାତମାନେ ତାଙ୍କୁ ମୁଖିଆ ମାନି ଆନୁଗତ୍ୟ ପ୍ରକଟ କଲେ । ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ଦିଲ୍ଲୀ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ତୁର୍କ ଅଭିଜାତତନ୍ତ୍ରର ବିକାଶରେ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଘଟଣା । ଏହା ବାହୁ ବଳରେ ଅଭିଜାତମାନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ଚୟନ ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ନେତୃତ୍ୱ ଓ ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱର ସୂତ୍ର ରୂପେ ଆନୁବଂଶିକତା ଓ ମନୋନୟନ ପଛକୁ ହଟିଗଲା । ଦିଲ୍ଲୀର ଅଭିଜାତବର୍ଗ ଶାସକ ଚୟନରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବିସ୍ତାର କଲେ ଏବଂ ଦିଲ୍ଲୀ ତୁର୍କ ଶାସନର ରାଜନୀତିକ କ୍ରିୟାକଳାପର ପେଣ୍ଠ ହୋଇଗଲା । ଭାରତରେ ଏକ ସାର୍ବଭୌମ ତୁର୍କ ରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଶ୍ରେୟ ଇଲତୁତମିସଙ୍କର । ତତ୍କାଳୀନ ଅଭିଜାତତନ୍ତ୍ରରେ କ୍ରୀତଦାସ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟରେ ଭରପୂର ବହୁ ଦକ୍ଷ ପ୍ରଶାସକ ଥିଲେ । ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ପରେ ରୁକନୁଦ୍ଦିନ ଫିରୋଜ, ରାଜିୟା ଓ ବହରମ ଶାହଙ୍କ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣରେ ଆନୁବଂଶିକ ସୂତ୍ର ପୁଣି ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଲା । ଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ତୁର୍କ ଓ ତାଜିକ (ଆରବୀ ଓ ପାର୍ସୀ) ଅଭିଜାତମାନଙ୍କ ସଂଘର୍ଷ ତୀବ୍ର ହେଲା । ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ (ଖ୍ରୀ.୧୨୩୫) ପରେ ବଲବନଙ୍କ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ (ଖ୍ରୀ.୧୨୬୬) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚିହଲଗାନୀ କ୍ରୀତଦାସମାନେ(ବଲବନଙ୍କ ସମେତ ୪୦ ଜଣିଆ ଅଭିଜାତ ଗୋଷ୍ଠୀ) ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ନିରୂପଣ କରୁଥିଲେ । ବଲବନ ତୁର୍କ ଅଭିଜାତତନ୍ତ୍ରର କ୍ଷମତା ବିଦଳିତ କରି ସୁଲତାନଙ୍କ ଆଧିପତ୍ୟ ପୁନଃପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ବଲବନଙ୍କ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ପ୍ରମାଣ କଲା ଯେ ଆନୁବଂଶିକ ସୂତ୍ର ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ । ଉଭୟ କୁତବୁଦ୍ଦିନ ଓ ଇଲତୁତମିସ ଅଭିଜାତମାନଙ୍କୁ ନିଜ ସହ ସମାନ ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ବଲବନ ଏଥିରୁ ଅପସରି ଗଲେ । ସେ ଅଭିଜାତତନ୍ତ୍ରଠାରୁ ଦୂରତ୍ୱ ରକ୍ଷା କଲେ ଏବଂ ରାଜପଣର ଦିବ୍ୟତ୍ୱରେ ବିଶ୍ୱାସୀ ଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ବଂଶକ୍ରମର ଅନୁରେଖ ପୌରାଣିକ ରାଜା ଆଜମ(ଅଣଆରବ ଭୂମି)ର ଅଫ୍ରସିୟାବଙ୍କଠାରୁ ଦେଖାଉଥିଲେ । ବଲବନ ସାମସୀ (ସାମସୁଦ୍ଦିନ ଇଲତୁତମିସ) ଅଭିଜାତଙ୍କ କ୍ଷମତା ଖର୍ବ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ଜଲାଲୁଦ୍ଦିନ ଖାଲଜି(ଖ୍ରୀ. ୧୨୯୦)ଙ୍କ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ପ୍ରମାଣିତ କଲା ଯେ ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱ ଓ ରାଜପଣର

ଭିତ୍ତି ସର୍ବଦା ଆନୁବଂଶିକ ନୁହେଁ; ସିଂହାସନର ଉତ୍ତରାଧିକାରରେ ଶକ୍ତି ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାରକ ।

ଖାଲଜି ଓ ତୁଗଲକମାନଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ଅଭିଜାତତନ୍ତ୍ରର ଦ୍ୱାର ବିବିଧ ପୃଷ୍ଠଭୂମିର ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଥିଲା । ଏହା ଆଉ କେବଳ ତୁର୍କଙ୍କ ପରିରକ୍ଷିତ ଭୂମି ନ ଥିଲା । ମହମ୍ମଦ ହବିବଙ୍କ ମତରେ *ଦାସରାଜାମାନଙ୍କ ସମୟରେ ଉଚ୍ଚ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ସଦସ୍ୟତା ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଥିଲା ବିପଦସଙ୍କୁଳ ଏବଂ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅସମ୍ଭବ । କିନ୍ତୁ ଖାଲଜି ବିପ୍ଲବ ଏଥିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଲା । ଅମିର ଖୁସ୍ରୁ ତାଙ୍କ ଖଜୈନ-ଉଲ-ଫୁତୁରେ ଆମକୁ କହନ୍ତି ଯେ ସୁଲତାନ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ଅଧିକାରୀ ଅଖୁର-ବେକ ମୈସରା ମାଲିକ ନାୟକଙ୍କ ଅଧୀନରେ ତିରିଶି ହଜାର ଅଶ୍ୱାରୋହୀଙ୍କ ଏକ ବାହିନୀ ମଙ୍ଗୋଲ ଅଲିବେଗ, ତରତକ ଓ ତର୍ଘିଙ୍କ ବିରୋଧରେ ପ୍ରେରଣ କରିଥିଲେ । ମହମ୍ମଦ ବିନ ତୁଗଲକଙ୍କ ଶାସନରେ ହିନ୍ଦୁ ହେଉ କି ମୁସଲମାନ ନିମ୍ନଜଙ୍କ ସ୍ଥିତି ଥିଲା ଦେଢ଼ ଶତାବ୍ଦୀ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଚରମ ବିନ୍ଦୁ । (Medieval India Quarterly, pg. 230) । ବରାନି ମହମ୍ମଦ ବିନ ତୁଗଲକଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରି କହନ୍ତି, 'ସେ ନିମ୍ନଜଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିମ୍ନତମ ହିନ୍ଦ ଓ ସିନ୍ଧର ତୁଚ୍ଛଜନ୍ମା ଉଦ୍ୟାନ ରକ୍ଷକ ପେରା ମାଲିକୁ ଦିୱାନ-ଇ-ୱିଜାରତ (ରାଜସ୍ୱ ମନ୍ତ୍ରଣାଳୟ) ଅର୍ପଣ କରି ମାଲିକ, ଅମିର, ୱାଲି ଓ ରାଜ୍ୟପାଳ (ମୁକ୍ତି)ଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ବସାଇଥିଲେ । ' (Medieval India Quarterly, pg. 229)* । ସିକନ୍ଦର ଲୋଦି ଓ ଇବ୍ରାହିମ ଲୋଦିଙ୍କ ଶାସନ କାଳକୁ ବାଦ ଦେଲେ ସମଗ୍ର ଲୋଦି ରାଜତ୍ୱରେ ଆଫଗାନମାନଙ୍କ ସମତାର ଜନଜାତୀୟ ଅବଧାରଣା ଅଭିଜାତତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତି ରାଜକୀୟ ମନୋବୃତ୍ତିର ନିୟାମକ ଥିଲା ।

୩.୩ ଉଲେମା

ଏବଂ ରାଜନୀତିକ, ସାମାଜିକ ଓ ଧାର୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରର ବିଦ୍ୱାନ

ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାଶାସନିକ ଦପ୍ତର ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଅଧ୍ୟୟନରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଏହା ବୁଝିବା ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେ ଅମଲାତାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରଶାସନ ବୃହତ୍ ରାଜନୀତିକ

କ୍ଷେତ୍ରରେ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଓ ଉପସ୍ଥିତି ଅନୁଭୂତ କରାଇବାର କେବଳ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମାଧ୍ୟମ ଥିଲା । ଉଭୟ ଦରବାର ଏବଂ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ କାଜି ଓ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନର କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଉଲେମାଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ଥିଲା ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ରାଜନୀତିକ ସମ୍ବାଦର ଏକ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ବିଶେଷତ୍ୱ ।

ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନରେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସ୍ୱରୂପ ନେଇ ଐତିହାସିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ବିତର୍କ ହୋଇସାରିଛି । ରାଜନୀତି ଓ ଧର୍ମ ସମ୍ପୂରକ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଉପଲବ୍ଧ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଆଧାରରେ ଏ ଉଭୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ କ୍ରିୟାଶୀଳ ଥିବା ଗ୍ରହଣ କରିବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ହେବ । ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀ ଭାବେ *ଉଲେମା*ମାନେ ଇସଲାମ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାରକ ଓ ଅଭିଭାବକ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ । ଅନ୍ତତଃ ଦିଲ୍ଲୀରେ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ପ୍ରାରମ୍ଭ କାଳରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଥିଲେ ଉପମହାଦେଶ ବାହାରର । ପାରମ୍ପରିକ ଭାବେ ସେମାନେ ଇସଲାମୀ ଧାର୍ମିକ ଶୃଙ୍ଖଳା ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଥିଲେ ପ୍ରତିବଦ୍ଧ । ଏଥି ପାଇଁ ସେମାନେ ବ୍ୟାପକ ଭାବେ ମୁସଲମାନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସମାଜନୈତିକ ନିୟନ୍ତ୍ରକ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । *ଉଲେମା*ମାନେ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରାଜନୀତିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ରୂପେ ଉଦିତ ହେଲେ ଏବଂ ଆସୀନ ଥିବା ଉଚ୍ଚ ବୈଚାରିକ ପଦବୀ ବଳରେ ରାଜା ଓ ଅଭିଜାତତନ୍ତ୍ର ଉପରେ ନିଜ ସପକ୍ଷରେ ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରି ପାରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରାଶାସନିକ ବିଶେଷତଃ ବିଚାର ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଉଚ୍ଚ ପଦବୀରେ ଥିଲେ । ପ୍ରଫେସର ହବିବ କହନ୍ତି, 'ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଚତୁର ରାଜାମାନେ ସାଲିସ ଓ ସଂଯମର ନୀତି ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ମୁହଁରେ *ସାରିଆ*ର ସମାଦାର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏହାର କୌଣସି ନିୟମ ଲାଗୁ କରି ନ ପାରିଲେ ପାପ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ରାଷ୍ଟ୍ର ନିୟନ୍ତ୍ରିତ *ମୁଲ୍ଲା*ମାନଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳ ଓ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରଖୁଥିଲେ । *ସାରିଆ* ନୀରବ ବା ପ୍ରାୟ ନୀରବ ଥିବା ପ୍ରଶାସନର ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନେ ନିଜ ନିୟମ ପ୍ରଣୟନ କରୁଥିଲେ । ଲୋକଙ୍କ ପାରମ୍ପରିକ ପ୍ରଥା *ସାରିଆ* ବିରୋଧରେ ଗଲେ ଉର୍ଫ ଆଳରେ ପାରମ୍ପରିକ ପ୍ରଥାକୁ *ସାରିଆ*ର ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ ପାଇଁ ଅନୁମୋଦନ କରୁଥିଲେ । ଏହିପରି ରାଜାଙ୍କ ସଂରକ୍ଷଣରେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ନିୟମ *ଜୱାବିତ* ବିକାଶ ଲାଭ କଲା । ଏ ନିୟମାବଳୀ *ସାରିଆ*ର ବିରୋଧାଚରଣ କଲେ ସେମାନେ ନିଜ ସପକ୍ଷରେ ଆବଶ୍ୟକତା ଅଥବା *ଇସ୍ତିହାସନ*(ଜନକଲ୍ୟାଣ)ର ଦ୍ୱାହି ଦେଉଥିଲେ । ଏବଂ ନିଜର ବିକାଶ ପାଇଁ ଏହାର କୌଣସି ମାଧ୍ୟମ ନ ଥିବାର ପ୍ରାଥମିକ କାରଣ ଦର୍ଶାଇ *ସାରିଆ*ର ମେରୁଦଣ୍ଡକୁ ଭାଙ୍ଗି

ଦିଆଗଲା ।' *('Politics and society during the early medieval period', Collected works of Muhammad Habib, Volume-II, p.312.)* ।

ଉଲେମା କେନ୍ଦ୍ରରେ ବିଚାରପତି (ପ୍ରାୟ ଦେବାନୀ ମାମଲାର) ସଙ୍ଗକୁ ରାଜନୀତିକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଧାର୍ମିକ ମାନଦଣ୍ଡ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଆଲିମମାନେ ବେଳେ ବେଳେ *ମଦ୍ରାସ*ର ଅଧକ୍ଷ ନିଯୁକ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ *ତବକତ-ଇ-ନାସିରି*ର ଲେଖକ ମିହ୍ନାଜୁଦ୍ଦିନ ସିରାଜ ଦିଲ୍ଲୀ ନାସିରିୟା ମଦ୍ରାସାର ମୁଖ୍ୟ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଏଇ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଓ ଅଣଆନୁଷ୍ଠାନିକ ମାଧ୍ୟମରେ *ଉଲେମା*ଙ୍କ ପ୍ରାଥମିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ଧର୍ମ ବାଣୀର ପ୍ରସାର ଏବଂ ଇସଲାମୀୟ ଧର୍ମନୈତିକତାର ଉତ୍‌ଥାନ । ବହୁ ସମୟରେ ଏହା ଥିଲା ବିବାଦାସ୍ପଦ । କାରଣ କେବେ ହେଲେ ଇସଲାମର ଗୌରବ ବର୍ଦ୍ଧନ ନୁହେଁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ରାଜନୀତିକ ଜୀବନର ସଫଳତା ଥିଲା ସୁଲତାନଙ୍କ ଅନ୍ତିମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ପ୍ରଜା ଅଣମୁସଲମାନ ଥିବାରୁ ସୁଲତାନ କେବଳ ଧର୍ମର ଧ୍ୱଜା ନ ଉଡ଼ାଇ ରାଜନୀତିକ ଚତୁରତାର ସହ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ଥିଲେ ।

ଏଥିଯୋଗୁଁ ବହୁ ସମୟରେ *ଉଲେମା* ଓ ସୁଲତାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସଂଘର୍ଷ ଘଟୁଥିଲା । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସୁଲତାନ ମହମ୍ମଦ ବିନ ତୁଗଲକଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ବିଶେଷ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ମହମ୍ମଦ ବିନ ତୁଗଲକ ଅନେକ ଅଣମୁସଲମାନଙ୍କୁ ରାଜକୀୟ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । କାରଣ ସେମାନେ ଥିଲେ ମେଧାବୀ । ଜିଆଉଦ୍ଦିନ ବରାନିଙ୍କ ଭଳି ଆଲିମମାନେ ସେମାନଙ୍କ ରଚନାବଳୀରେ ଏହାର ଘୋର ନିନ୍ଦା କରିଛନ୍ତି । ସୁଲତାନ ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ସମ୍ମାନରେ ରଚିତ ଫକ୍ର-ଇ-ମୁଦାବ୍‌ବିରଙ୍କ *ଅବଦୁଲ ହର୍ବ ୱ୍ସ ସୁଜା*ରେ ମଧ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଅଧିକାରୀମାନଙ୍କ ଜନ୍ମର ଆଭିଜାତ୍ୟ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ମହମ୍ମଦ ତୁଗଲକଙ୍କ ନୀତିରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ ଧର୍ମୀୟ ଆଦର୍ଶର ଉତ୍‌ଥାନ ସବୁବେଳେ ସୁଲତାନଙ୍କ ପ୍ରାଥମିକତା ନ ଥିଲା । ଅଧିକନ୍ତୁ ସୁଲତାନ ଏବଂ *ଉଲେମା* ଓ ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ କ୍ୱଚିତ୍ ମେଳ ଖାଉଥିଲା ।

ଉଲେମା ସାଧାରଣ ଜନତା, ଅଭିଜାତ ଏପରିକି ସୁଲତାନଙ୍କୁ ଭଗବଦ୍ ବାଣୀର ଅନୁପାଳନ ପାଇଁ ଉପଦେଶ ଦେଉଥିଲେ । ଏହାର ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ ସେମାନେ ସାମାଜିକ ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ଏକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ

ସାଧନରେ ପରିଣତ ହେଲେ । କାରଣ ସେମାନେ ମୁସଲମାନ ଓ ଅପର ପ୍ରଜାଙ୍କ ଉପରେ ଲଦିଦେଉଥିବା ଅନୁପାଳନର ବାର୍ତ୍ତା ଅନୁପାଳନ ଓ ତାରତମ୍ୟ ଭାବନା ଉତ୍ପନ୍ନ କରୁଥିଲା । ଏହା ଏକ ରାଜକୀୟ ରାଜନୀତିକ ସମ୍ବାଦର ସୂତ୍ରପାତ କରୁଥିଲା । ସୁଲତାନ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରାଶାସନିକ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ପାଇଁ ଧାର୍ମିକ ଅମୂର୍ତ୍ତତା ଉପରେ ଏକାନ୍ତ ନିର୍ଭରଶୀଳ ନ ଥିଲେ । ସେ ଉଭୟ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କ୍ଷେତ୍ର ଓ ବୃହତ୍ ରାଜନୀତିକ ପରିସରରେ ନିଜ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଅନ୍ୟ ଦପ୍ତର ଖୋଲିଥିଲେ ।

୩.୪ ସୁଫିଗଣ

ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଚିସ୍ତି ଓ ବିଜାପୁର ରାଜ୍ୟର ସାହାପୁର ଗିରି ଚିସ୍ତିମାନଙ୍କୁ ବାଦ ଦେଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଚିସ୍ତି ସମେତ ଅପର ସମସ୍ତ ସୁଫି ସିଲସିଲା ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବ୍ୟାପାରରେ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲେ ଏବଂ ରାଜ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଚିସ୍ତି ସୁଫିମାନେ କୌଣସି କୌଣସି ସୁଲତାନ ଅନୁସରଣ କରୁଥିବା ନୀତି ସହ ଅସମ୍ମତି ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ- ଯେଉଳିକି ମହମ୍ମଦ ତୁଗଲକଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ଘଟିଥିଲା- ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଅପର ସୁଫିମାନେ ରାଷ୍ଟ୍ରକଳର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ହୋଇ ସେବା କରୁଥିବା ବେଳେ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସୁଫିମାନେ ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଗ ଓ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଜନତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଙ୍ଗତ ଜୀବନଯାପନର ଏକ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରି ରାଷ୍ଟ୍ରର ସହାୟତା କରୁଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ମହାନ ଚିସ୍ତି ଗୁରୁମାନଙ୍କ ସମେତ କୌଣସି ବି ସୁଫି କୌଣସି ସମୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ରାଜନୀତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଶ୍ରେଣୀ ସଂରଚନା ଉପରେ ଆଦୌ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇ ନ ଥିଲେ । ଅତି ବେଶିରେ ଭୂରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ବେଳେ କୃଷକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନରମ ମନୋଭାବ ପୋଷଣ ପାଇଁ ସେମାନେ ରାଜ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥିଲେ । ଅପର ପକ୍ଷରେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଅନୁକମ୍ପା ହାସଲ ଓ ଦରବାରୀ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ସଂପୃକ୍ତିରୁ ସେମାନେ ସାଧାରଣ ଅନୁଗାମୀଙ୍କୁ ନିବର୍ତ୍ତାଉ ନ ଥିଲେ । ଅନ୍ୟଥା ଉଗ୍ର ସୁଫି ଶୃଙ୍ଖଳା ସମ୍ଭବତଃ ଏଇ ସୀମାବଦ୍ଧତା ଯୋଗୁଁ ଅବସ୍ଥାନ୍ତରରେ ରାଜ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଗ୍ରହଣ ଓ ଦରବାରୀ ରାଜନୀତିରେ ସଂପୃକ୍ତି ଆଡ଼କୁ ଗତି କରିବା ସୁଗମ ହୋଇପାରି ଥିଲା ।

୩.୫ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସ୍ମାରକ

କୁତବୁଦ୍ଦିନ ଆଇବାକ ଦୁଇଟି ମସଜିଦ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଦିଲ୍ଲୀର କୁଓ୍ୱାତ-ଉଲ-ଇସଲାମ ମସଜିଦ ଏବଂ ଅପରଟି ଅଜମେରର ଢାଇ ଦିନ କା ଝୋମ୍ପଡ଼ା । ପ୍ରଥମଟି ଗୋଟିଏ ବିଧ୍ୱସ୍ତ ମନ୍ଦିର ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଏକ ବିଧ୍ୱସ୍ତ ସଂସ୍କୃତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥଳରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଅତଏବ ମସଜିଦ ଦୁଇଟିରେ ଉଭୟ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ କଳାର ଛାପ ରହିଛି । ସୁଲତାନ ଇଲତୁତମିସ ଓ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖାଲଜି କୁଓ୍ୱାତ-ଉଲ-ଇସଲାମ ମସଜିଦର ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ଘଟାଇଥିଲେ ।

କୁତବ ମୀନାର ନିର୍ମାଣର ମୂଳ ଯୋଜନା ଥିଲା ଆଇବାକଙ୍କର । ଏହା କିନ୍ତୁ ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ହୋଇଥିଲା । କୁତବ ମୀନାରର ଯୋଜନା ଥିଲା ଶୁଦ୍ଧ ଇସଲାମୀୟ । କାରଣ ଏହାର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ନିମିତ୍ତ ଆହ୍ୱାନ କରିବା ଲାଗି ମୁଅଜ୍ଜିନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ସ୍ଥଳ ନିର୍ମାଣ । ତେବେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହା ଏକ ବିଜୟ ମୀନାର ରୂପେ ଖ୍ୟାତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଇଲତୁତମିସ ଏହାର ଚାରୋଟି ତଳ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ଥିଲା ୨୨୫ ଫୁଟ । କିନ୍ତୁ ଫିରୋଜ ତୁଗଲକଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ଏହାର ଚତୁର୍ଥ ତଳ ତଡ଼ିତ୍ ଆଘାତରେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଲା । ସେ ଦୁଇଟି କ୍ଷୁଦ୍ର ତଳ ନିର୍ମାଣ ଦ୍ୱାରା ଏହାକୁ ପ୍ରତିସ୍ଥାପନ କରିବାରୁ ଉଚ୍ଚତା ୨୩୪ ଫୁଟକୁ ବଢ଼ିଗଲା । କୁତବ ମୀନାର ଏକ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ନିର୍ମାଣ । ଫର୍ଗୁସନ ଏହାକୁ 'ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଅବସ୍ଥିତ ମୀନାରର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ' ବିବେଚନା କରନ୍ତି । କୁତବ ମୀନାରକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କରାଇବା ସମେତ ଇଲତୁତମିସ ଏହା ଠାରୁ ପ୍ରାୟ ତିନି ମାଇଲ ଦୂରରେ ତାଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ରଙ୍କ କବର ସ୍ଥଳରେ ଏକ ସମାଧି ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ଏହା ସୁଲତାନ-ଏ-ଗଢ଼ି ନାମରେ ସୁବିଦିତ । ସେ ମଧ୍ୟ କୁତବ ମୀନାର ନିକଟରେ ଏକ ସୁଗଠିତ ଏକକ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ଏହା ଥିଲା ତାଙ୍କ ନିଜ କବର ଉପରିସ୍ଥ ସମାଧି । ଇଲତୁତମିସଙ୍କ ଆଉ କେତେକ ନିର୍ମାଣ ହେଉଛି: ହୌଜ-ଇ-ସାମସି, ସାମସି-ଇଦ୍‌ଗାହ, ବଦାୟୁଁର ଜାମି ମସଜିଦ ଏବଂ ନାଗୌଡ଼(ଯୋଧପୁର)ର ଅତରକିନ-କା-ଦରଓ୍ୱାଜା । ସେ ମଧ୍ୟ କୁଓ୍ୱାତ-ଉଲ-ଇସଲାମ ମସଜିଦ ଏବଂ ଢାଇ ଦିନ କା ଝୋମ୍ପଡ଼ାରେ କେତେକ ନିର୍ମାଣ ସଂଯୋଗ କରାଇଥିଲେ ।

ବଲବନ ଦିଲ୍ଲୀରେ ନିଜ ସମାଧି ଏବଂ ଲାଲ ପ୍ରାସାଦ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ସମ୍ପ୍ରତି ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କ ସମାଧି ଭାରତ-ଇସଲାମୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଐତିହାସିକ ଘଟଣା ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହୁଏ ।

ଆର୍ଥିକ ସଂସାଧନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖାଲଜି ଥିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ସ୍ୱଚ୍ଛଳ । ସେ ତେଣୁ ସୁନ୍ଦର ଭବନମାନ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଭବନ ସମୂହ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇସଲାମୀୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଏ ମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟି ଭାରତୀୟ ଇସଲାମୀୟ କଳାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହୁଏ । କୁତବ ମୀନାର ନିକଟରେ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ବୃହତ୍ ମସଜିଦ ନିର୍ମାଣ କରାଇବାର ଯୋଜନା ତାଙ୍କର ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହେତୁ ଏହା ଫଳବତୀ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲା । ତଥାପି ସେ ସିରି ନଗର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ସହସ୍ର ସ୍ତମ୍ଭ ବିଶିଷ୍ଟ ଏକ ପ୍ରାସାଦ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ନିଜାମୁଦ୍ଦିନ ଔଲିୟାଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ଜମାଏତ ଖାଁ ମସଜିଦ ଏବଂ କୁତବ ମୀନାରର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଆଲାଇ ଦରୱାଜା ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ନଗର ଓ ପ୍ରାସାଦ ଧ୍ୱଂସ ପାଇଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଜମାଏତ ଖାଁ ମସଜିଦ ଓ ଆଲାଇ ଦରୱାଜା ଆଜି ବି ବିରାଜମାନ । ଏ ଦୁଇଟି ଇସଲାମୀୟ କଳାର ସୁନ୍ଦର ନମୁନା ବିବେଚିତ ହୁଏ । ମାର୍ଶଲଙ୍କ ମତରେ 'ଆଲାଇ ଦରୱାଜା ଇସଲାମୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ଅନ୍ୟତମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବହୁମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନ ।' ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଣା ଦିଲ୍ଲୀ ନଗରୀ ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ତାଙ୍କ ନବ ନିର୍ମିତ ସିରି ନଗର ନିକଟରେ ହୌଜ-ଇ-ଆଲାଇ ବା ହୌଜ-ଇ-ଖାସ ନାମରେ ବିଦିତ ଏକ ଭବ୍ୟ ପୁଷ୍କରିଣୀ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ ।

ତୁଗଲକ ସୁଲତାନମାନେ ସୁନ୍ଦର ଭବନ ନିର୍ମାଣ କରାଇ ନାହାନ୍ତି । ଏହାର ପ୍ରାଥମିକ କାରଣ ସମ୍ଭବତଃ ସେମାନଙ୍କ ଆର୍ଥିକ ଅସୁବିଧା । ଏହା ସଙ୍ଗକୁ ରୁଚି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେମାନେ ଥିଲେ ଶୁଚିବାଦୀ । ଅତଏବ ନିର୍ମାଣରେ ଅଳଙ୍କରଣକୁ ଏଡ଼ାଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଗିୟାସୁଦ୍ଦିନ କୁତବ କ୍ଷେତ୍ରର ପୂର୍ବକୁ ନୂତନ ନଗରୀ ତୁଗଲକାବାଦ, ସ୍ୱୀୟ ସମାଧି ଏବଂ ଏକ ପ୍ରାସାଦ ନିର୍ମାଣ କରାଇଛନ୍ତି । ଇବନ ବତୁତା ତାଙ୍କ ପ୍ରାସାଦ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି: ସୁର୍ଣ୍ଣାଭ ଇଷ୍ଟକରେ ଏହା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ବେଳେ ଏହା ଏଭଳି ଝଲମଲ ଝଟକୁଥିଲା ଯେ କେହି ଦୀର୍ଘ ସମୟ ଅବଲୋକନ କରିପାରୁ ନ

ଥିଲେ । ତେବେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାସାଦ ଓ ନଗରୀ ଏବେ ଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ସାରିଛି । ଲାଲ ପ୍ରସ୍ତରରେ ନିର୍ମିତ ସମାଧିଟି କିନ୍ତୁ ଏକ ଦୃଢ଼, କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଥଚ ଭବ୍ୟତା ବିହୀନ ଦୁର୍ଗର ଧାରଣା ପ୍ରଦାନ କରେ ।

ମହମ୍ମଦ ତୁଗଲକ ପୁରୁଣା ଦିଲ୍ଲୀ ନଗରୀ ସମୀପରେ ନୂତନ ନଗର ଜହାଁପନାହ, ଆଦିଲାବାଦ ଦୁର୍ଗ ଏବଂ ଦୌଲତାବାଦର କେତେକ ଭବନ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସକଳ ନିର୍ମାଣ ଧ୍ୱଂସ ପାଇଯାଇଛି । କେବଳ ଦୁଇଟି ନିର୍ମାଣ ସତପଲାହବନ୍ଧ ଏବଂ ବିଜୟମଣ୍ଡଳର ଅବଶେଷାଂଶ ମିଳେ ।

ଫିରୋଜ ତୁଗଲକ ଅନେକ ଭବନ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେସବୁ ଥିଲା ସାଧାରଣ ଓ ଦୁର୍ବଳ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ନିର୍ମାଣ ମଧ୍ୟରେ ପୁରୁଣା ଦିଲ୍ଲୀ ନଗରୀ ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ନୂତନ ନଗର ଫିରୋଜାବାଦ, କୋଟଲା ଫିରୋଜ ସାହ ନାମରେ ବିଦିତ ଏହା ମଧ୍ୟସ୍ଥ ପ୍ରାସାଦ-ଦୁର୍ଗ, ଏକ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଏବଂ ହୌଜ-ଇ-ଖାସ ନିକଟସ୍ଥ ତାଙ୍କ ସମାଧି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଦରବାରର ଜଣେ ଅଭିଜାତ ଖାଁ-ଇ-ଜହାଁ ଜୌନା ସାହ ଜହାଁପନାହ ନଗରରେ ନିଜ ପିତାଙ୍କ ସମାଧି, ତିଲଙ୍ଗାନି, କାଳୀ ମସଜିଦ ଓ ଖିଡ଼କି ମସଜିଦ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । କବିର-ଉଦ୍ଦିନ ଔଲିୟାଙ୍କ କବରରେ ନାସିରୁଦ୍ଦିନ ମହମ୍ମଦ ତୁଗଲକ ସାହଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲାଲ ଗମ୍ବୁଜ ନାମରେ ବିଦିତ ଏକ ସୁନ୍ଦର ଭବନ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଲୋଦି ଓ ସୟୟିଦ ସୁଲତାନମାନଙ୍କ ନିର୍ମିତ ଭବନ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଖ୍ୟାତ କେତୋଟି ହେଉଛି: ମୁବାରକ ସାହ ସୟୟିଦ, ମହମ୍ମଦ ସାହ ସୟୟିଦ ଓ ସିକନ୍ଦର ଲୋଦିଙ୍କ ସମାଧି ଏବଂ ସିକନ୍ଦର ଲୋଦିଙ୍କ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦିଲ୍ଲୀରେ ନିର୍ମିତ ମୋତ-କି-ମସଜିଦ ରୂପେ ବିଦିତ ଏକ ମସଜିଦ ।

ଦିଲ୍ଲୀର ସୁଲତାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଭବନ ମଧ୍ୟରୁ ନଗର, ପ୍ରାସାଦ ଓ ଦୁର୍ଗ ସମୂହ ଧ୍ୱଂସ ହୋଇ ସାରିଛି । କେବଳ କେତେକ ସମାଧି, ମସଜିଦ ଓ ମୀନାର ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତିଷ୍ଠି ରହିଛି । ତିଷ୍ଠି ରହିଥିବା ନିର୍ମାଣଗୁଡ଼ିକ ଚମତ୍କାରୀ ନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ବହୁଳାଂଶରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଭାରତ-ଇସଲାମୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ସୁନ୍ଦର ନମୁନା । ଏ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ହେଉଛି କୁତବ ମୀନାର ଓ ଆଲାଇ ଦରୱାଜା ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୧

ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୧. ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ରାଜନୀତିକ ବ୍ୟାପାରରେ ଅଭିଜାତମାନଙ୍କ ସଂପୃକ୍ତି ଆଲୋଚନା କରନ୍ତୁ ।

....

....

....

....

....

ପ୍ରଶ୍ନ ୨. ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ କାଳରେ ନିର୍ମିତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସ୍ମାରକଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଟିପ୍ପଣୀ ଉଲ୍ଲେଖ କରନ୍ତୁ ।

....

....

....

....

....

୩.୬ ସାରାଂଶ

ଦିଲ୍ଲୀରେ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଫଳରେ ଶୀର୍ଷ ସ୍ତରରେ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂତନ ପ୍ରାଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ଥାନୀୟ ପ୍ରଗଣା ଓ ଗ୍ରାମ ସ୍ତରରେ ମାତ୍ର ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଟିତ ହୋଇଥିଲା । କେବଳ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଉପରେ ନୁହେଁ ଅଭିଜାତ ଓ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ସୁଲତାନଙ୍କର ଅମିତ କ୍ଷମତା ରହିଥିଲା । ସୁଲତାନଙ୍କ କ୍ଷମତା ଓ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ପରିବେଷ୍ଟନୀରେ ଥିଲା ସର୍ବାଧିକ ଦୃଶ୍ୟମାନ । ଏହା ତେଣୁ ପ୍ରଧାନ କ୍ଷେତ୍ର ରୂପେ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ । ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳ ଓ ବାହ୍ୟ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ସୁଲତାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଚାଲୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହା ଥିଲା ସୀମିତ;

ପ୍ରଦେଶ ଶାସନ କରୁଥିବା ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଅଭିଜାତମାନେ ସୁଲତାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱରେ ଭାଗ ବସାଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବଲବନଙ୍କ ସମୟରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଖାଲଜି ଓ ତୁଗଲକ ଶାସନ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ରୂପେ ସୁଲତାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହେଲା । ଉଲେମା ଓ ବିଦ୍ୱାନ ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରାଶାସନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ କେବଳ ଏକ ସୀମିତ ଭୂମିକା ରହିଥିଲା ।

୩.୭ ସୂଚକ ଶବ୍ଦାବଳୀ

ଅମିର: ଅଧିକାରୀ ।

ଚୌଧୁରୀ: ଏକ ଶତ ଗ୍ରାମ ବା ପ୍ରଗଣାର ମୁଖ୍ୟ ।

ଜମା: ଆକଳିତ ରାଜସ୍ୱ ।

ଖୋଟ: ଗ୍ରାମ କର୍ମଚାରୀ/ରାଜସ୍ୱ ସଂଗ୍ରାହକ ।

ଖୁତବା: ଶୁକ୍ରବାର ମସଜିଦରେ ଆବୃତ୍ତି କରାଯାଉ ଥିବା ଏକ ଧର୍ମୋପଦେଶ ଯେଉଁଥିରେ ଶାସକଙ୍କ ନାମ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

୩.୮ ପ୍ରଗତି ପରିମାପକ ଉତ୍ତର

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୧

ପ୍ରଶ୍ନ ୧ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୩.୨ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୨ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୩.୫ ଦେଖନ୍ତୁ ।

୩.୯ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଠନ

1. Maiti, P., and Saha, P.K. (2000). *Medieval India (1206 A.D.-1707 A.D.)*. Calcutta, India: Sreedhar Publishers.

2. Mehta, J.L. (1986). *Advanced Study in the History of Medieval India, Vol-I (1000-1526)*. New Delhi: Sterling Publisher Pvt. Ltd.

3. SSiddiqui, I.H., (2011, reprint) *Delhi Sultanate: Urbanization and Social Change* (New Delhi: Viva Books).

ଓଡିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର
Odisha State Open University, Sambalpur
www.osou.ac.in
e-mail: info@osou.ac.in